

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a Evropských studií

Bc. Martina Pančíková

Strategie USA a EU v boji proti globálnímu terorismu

**Konstruktivistická analýza protiteroristických politik USA a EU na
základě odlišnosti jejich identit**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Daniel Marek, Ph.D., M.A.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci 27. dubna 2016

.....

Martina Pančíková

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. Danielu Markovi, Ph.D., M.A., za cenné rady, připomínky o odborné vedení práce.

Obsah

Úvod.....	1
2. Teoretický základ práce	10
2.1. Vymezení pojmů týkajících se terorismu.....	10
2.2. Sociální konstruktivismus	12
2.3. Koncept identit Roberta Coopera.....	17
2.3. Kritické zhodnocení teoretického konceptu.....	21
3. Spojené státy americké	23
3.1. Historický kontext formování identity	23
3.2. Americká definice terorismu.....	25
3.3. Reakce USA na teroristické útoky z 11. září 2001	26
3.4. Zařazení USA do konceptu R. Coopera.....	34
4. Evropská unie	37
4.1. Historický kontext formování identity	37
4.2. Definice terorismu Evropské unie.....	41
4.3. Reakce EU na teroristické útoky z 11. září 2001	42
4.4. Zařazení EU do konceptu R. Coopera.....	51
5. Komparativní analýza protiteroristických politik USA a EU.....	54
Závěr	61
Seznam použitých zkratk	68
Seznam tabulek	68
Seznam použitých zdrojů.....	69
Prameny.....	69
Literatura	71
Abstrakt.....	76
Abstract.....	76

Úvod

Předložená diplomová práce se zabývá porovnáním odlišných protiteroristických přístupů Spojených států amerických (USA) a Evropské unie (EU) v boji proti globálnímu terorismu, přičemž tato odlišnost pramení z jejich rozdílných identit. Identita státu je formována jak historickým kontextem a zkušenostmi, tak i sociálními interakcemi v mezinárodním systému. Proto není stálá a neměnná, ale může se vyvíjet a transformovat. Mezníkem pro tuto práci jsou teroristické útoky na USA z 11. září 2001, neboť poskytly impulz k reprodukci identity USA, čímž byl rozkol mezi transatlantickými partnery prohlouben. Výchozím předpokladem práce je, že rozdílnost protiteroristických politik USA a EU je dána především jejich rozdílnou identitou, z které následně vyplývají rozdílné ideové hodnoty. Na základě nich státy interpretují svět, vytvářejí a prioritizují své zájmy, legitimizují své jednání a také nahlíží na ostatní aktéry mezinárodního systému. Teoretickým rámcem pro tuto analýzu je sociální konstruktivismus doplněný konceptem moderní a postmoderní identity Roberta Coopera.

Fenomén globálního terorismu přitahuje čím dál více pozornost odborníků napříč obory, ale také laické veřejnosti. Pocit ohrožení tímto fenoménem, který byl patrný po teroristických útocích na USA 11. září 2001, v následujících letech postupně slábnul. V podobě vyhlášení Islámského státu (IS) nicméně opět ožívá a především pro Evropany je tato hrozba více děsivá, jelikož se v přímém ohrožení ocitla sama Evropa. Vzhledem k nedávným teroristickým útokům v Bruselu, kterým předcházely podobné útoky v Paříži je jasné, že nyní globální terorismus a válka proti němu vyhlášená po 11. září USA, se týká i jí.¹ Otázkou zůstává, zda se bude EU držet své dosavadní protiteroristické strategie, kdy preferuje cestu diplomacie a mezinárodního práva, nebo svou strategii tváří v tvář přímému ohrožení svého teritoria, identity a hodnot, změní.

Protiteroristická strategie, stejně tak jako každá politika, kterou stát provádí, se odvíjí od domácí politické situace, současného politického vedení a jeho diskurzu.

¹ K prvnímu teroristickému útoku na území Evropské unie od vyhlášení Islámského státu, ke kterému se přihlásil, došlo 7. ledna 2015 v Paříži. Při útoku v budově týdeníku Charlie Hebdo bylo zabito 12 lidí. Při druhé sérii útoků v Paříži 13. listopadu 2015 zahynulo 130 civilistů. Zatím poslední útoky z 22. března 2016 v Bruselu si vyžádaly nejméně 31 obětí.

Zároveň je také odrazem identity daného státu, která se vytvářela už od jeho vzniku a formovala se na základě jeho historických zkušeností. Tato identita se nicméně může v čase měnit v závislosti na nových zkušenostech a hrozbách, se kterými stát dříve neměl zkušenost. Útoky z 11. září byly prvním velkým zásahem proti USA na jejich území, a kromě poměrně krátké občanské války v 19. století měly zkušenosti s válkou pouze na území jiných států. Především během obou světových válek a také během studené války, kdy bránily západní Evropu před rozšířením komunismu. Pro USA je terorismus externí hrozbou, se kterou je tudíž možné bojovat mimo své území.

Historická zkušenost Evropy se od americké velmi liší. Již po staletí probíhaly na území Evropy války o moc a území, s kterými státy vznikaly i zanikaly. Po těchto zkušenostech a především po zkušenostech se světovými válkami, které Evropu značně poznamenaly, evropské státy od války jako možnosti řešení případných sporů upustily. Vytvořením Evropského společenství a později EU se vydaly cestou ekonomické a politické spolupráce a vytvořily klima, ve kterém válka není prakticky možná. Díky této nové evropské filozofii a faktu, že během 20. století řešení evropských bezpečnostních hrozeb přebíraly USA, se zformovala i strategie EU v otázce boje proti terorismu. Stejně jako v rámci EU tak i ve světě razí mírovou cestu řešení sporů. Evropa terorismus vnímala spíše jako domácí problém, který je nutno řešit nástroji jednotlivých států.² I přesto, že před vyhlášením IS měla EU již zkušenosti s teroristickými útoky islámských extremistů, boj proti terorismu vnímá spíše jako záležitost justičních a policejních orgánů.³ Před vojenským řešením dává přednost lepší výměně informací, společnému právnímu rámci a také spolupráci s mezinárodními partnery.

Přestože se USA a Evropa svými domácími hodnotami, jako například náboženstvím, vykonáváním trestu smrti nebo v poskytování zdravotního a sociálního zabezpečení liší, vždy se navzájem vnímaly jako partneři. Kulturní propast se po konci studené války zvětšovala a vztah, kdysi považovaný za podstatu západu, začali mnozí považovat za nalomený. K této situaci přispěla i absence společného nepřítele, kterým byl do té doby Sovětský svaz, a nejistá budoucnost Severoatlantické aliance (NATO).

² Například Irská republikánská armáda (IRA) působící i Irsku nebo Baskicko a jeho svoboda (ETA) ve Španělsku.

³ Teroristické útoky v Madridu 11. března 2004 si vyžádaly 191 obětí a měly za následek španělských jednotek z Iráku. 7. července 2005 zemřelo při teroristických útocích v Londýně 56 civilistů (Mareš 2010: 129).

Teroristické útoky na USA z 11. září v roce 2001 a následné vyhlášení války proti terorismu nicméně partnery nesblížil. EU sice zpočátku USA podpořila, nicméně postupem USA se na své spojence ani neohlížely a demonstrovaly svou vojenskou sílu. Toto jednání dokazuje rozdílné strategické kultury transatlantických spojenců. Období solidarity bezprostředně po útocích vystřídal rozkol mezi USA a EU. Evropa vytýkala USA unilaterální chování, nedostatek diplomacie a upřednostňování vojenské síly. USA naopak vyčítaly Evropě neochotu podpořit je a nečinnost, kterou vnímaly jako historicky danou, a která se projevila například ustupováním požadavkům Adolfa Hitlera. Tento rozkol pramení z rozdílných protiteroristických strategií obou států, které se zformovaly na základě historických zkušeností a na jejich základě vytvořených identit USA a EU. Jelikož se jejich historické zkušenosti a zformované identity tolik liší, je pochopitelné, že tomu tak bude i ve vnímání hrozeb a protiteroristické strategii.

Téma globálního terorismu bylo vybráno s ohledem na aktuální potřebu jeho řešení. Nedávné útoky v Bruselu a Paříži a příslib mnoha další po celé Evropě zaplňuje vysílání i stránky médií téměř každý den. V kontextu problematiky globálního terorismu jsou USA a EU klíčovými aktéry, proto jsem se rozhodla zhodnotit právě jejich přístupy. USA jakožto politická, ekonomická a vojenská velmoc se již od počátku 20. století významně angažují v konfliktech mimo své území, ať už byly jejich záměry jakékoli. Jejich postavení světového hegemonu bylo v roce 2001 teroristy ohroženo a od té doby jsou vnímány jako hlavní a největší bojovník proti terorismu. IS, který vyhlásil svou nezávislost v roce 2014, si klade za cíl zničit celou západní civilizaci i s jejími hodnotami a všechny, kteří nevyznávají podle nich jedinou správnou verzi islámu, tedy sunnitský islám. Protiteroristickou strategii EU je nezbytné do práce zahrnout, jelikož teroristické útoky IS směřuje právě na území jejich členských států. Zatím proběhly ze strany IS útoky pouze v Belgii a Francii, ale jeho výhrůžky směřují do budoucna i na ostatní členské státy. IS tedy Evropu bezprostředně ohrožuje a nemůže se tedy řešení této problematiky vyhnout.

Fenomén terorismu je téma velmi obsáhlé a k jeho zkoumání lze přistoupit z mnoha stran různými pohledy. Stejně tak jako chybí jeho jasná definice, neexistuje ani jednotný názor jak se s ním vypořádat. Práce si neklade za cíl přijít s ucelenou a jednotnou definicí terorismu nebo ho hodnotit. Budou zde pouze vymezeny a vysvětleny základní pojmy jako globální terorismus a terorismus náboženský

orientovaný, se kterými budeme pracovat. Pro účely práce je nezbytné zjistit, jak terorismus vnímají konkrétně USA a EU, jelikož na základě jejich vlastní definice této hrozby formulují svoji protiteroristickou politiku. Z výše uvedeného textu také vyplývá, že přístupy USA a EU v boji proti terorismu se z mnoha důvodů liší.

Cílem práce je pomocí teorie konstruktivismu, konkrétně tedy sociálního konstruktivismu doplněného o koncept moderní a postmoderní identity států jako společenských jednotek R. Coopera, vysvětlit rozdílnosti identit a protiteroristických politik USA a EU s ohledem na teroristické útoky z 11. září 2001. Teorie konstruktivismu, doplněná o koncept identit R. Coopera, umožňuje vyvozovat závěry o protiteroristické politice z analýzy sdílených představ elit o tom, jaká je jejich identita a účel státu na mezinárodní scéně. Zdrojem těchto představ o identitě vlastního státu ve světě může být jak vnitrostátní kontext, zejména historický či sociální, ale i vnější očekávání ostatních aktérů a jiné strukturální faktory. Práce se pokouší ukázat konstruktivismus jako vhodný koncept k analýze protiteroristické politiky, především díky svým metateoretickým východiskům a konceptuální výbavě. Přínos konceptu R. Coopera spočívá především v tom, že stanovil tři typy identit, předmoderní, moderní a postmoderní, které jasně definoval. Díky těmto kritériím lze USA i EU přiřadit ke konkrétním typům identit, na základě čehož je možné vyvozovat závěry o jejich protiteroristických politikách.

Výchozím předpokladem práce je, že odlišnost USA a EU a jejich protiteroristických strategií je dána mimo jiné rozdílnou identitou. Sociální konstruktivismus považuje realitu za sociální konstrukt, ve kterém se aktéři (státy) a struktura (mezinárodní systém) navzájem ovlivňují. Zároveň pracuje s pojmy identita a intersubjektivita. Identita je utvářena historickým a domácím vývojem států, stejně tak jako jeho zkušenostmi a interakcí s okolím. Práce se na základě historického vývoje a na v jeho rámci vytvořené identity USA a EU pokusí vysvětlit, proč státy přijaly právě takovou protiteroristickou politiku, kterou mají. Následně bude možné konkrétní protiteroristické politiky porovnat a zhodnotit. Identita státu není rigidní a na základě nových zkušeností se může měnit a vyvíjet. Proto jsou důležitým mezníkem teroristické útoky na USA z 11. září 2001, které poskytly především USA potřebný impulz ke změně diskurzu. Po vysvětlení identit USA a EU prismaem konstruktivismu, které zformovaly jejich protiteroristické politiky, se práce zaměří na srovnání americké

a evropské reakce na teroristické útoky. Srovnání bude postavené na základě analýzy relevantních dokumentů a projevů amerických a evropských státníků. Pro potřeby práce byly zformulovány tyto výzkumné otázky:

- 1. Co ovlivnilo zformování identit Spojených států a Evropské unie, které měly před teroristickými útoky z 11. září 2001?*
- 2. Jaký vliv má identita Spojených států a Evropské unie na jejich protiteroristické politiky?*
- 3. Jak se po teroristických útocích z 11. září 2001 změnila identita Spojených států a Evropské unie, a jak to ovlivnilo jejich protiteroristické politiky?*

Na základě výzkumných otázek byla stanovena následující hypotéza, kterou práce ověřuje:

Na základě teorie sociálního konstruktivismu doplněné konceptem identit R. Coopera je možné prohlásit, že současná protiteroristická politika Spojených států a Evropské unie se liší na základě dlouhodobého procesu formování identity v protiteroristické politice, přičemž teroristické útoky z 11. září 2001 se staly mezníkem, který prohloubil rozkol identit a protiteroristických politik USA a EU.

Metodologicky je práce koncipovaná jako komparativní případová studie, která nám pomůže prostřednictvím srovnání odhalit specifické rysy jednotlivých případů. Práce bude porovnávat, jak se vytvářely identity USA a EU a především se pak zaměří na komparaci na základě identit vytvořených protiteroristických politik USA a EU. S ohledem na kvalitativní charakter práce, je zde využit interpretativní přístup. Výběr metodologie odpovídá konstruktivistickému pojetí práce, zkoumání sociální reality a také jejímu zaměření na malý počet zkoumaných případů, které budou zkoumány více do hloubky. Za základní cíl této komparativní případové studie lze považovat kontrast kontextů, který je vhodný vzhledem k cílům práce. Usiluje spíše než o vyvozování teoretických závěrů o analýzu zkoumaných případů, tedy rozdílných identit

a protiteroristických politik USA a EU. Kontrast kontextů zde napomáhá odhalit specifika jednotlivých případů, které vykazují osobité rysy.

Geograficky je práce vymezena územím USA a EU, ale vzhledem k tomu, že práce zkoumá protiteroristickou politiku zmíněných zemí, která je zaměřená na boj s globálním terorismem, je geografické vymezení zaměřené na de facto celý svět. Teroristické organizace se sice nacházejí převážně v regionech Blízkého a Středního východu, nicméně toto geografické vymezení by bylo nepřesné, jelikož operují po celém světě. Primárně se práce časově zaměřuje především na teroristické útoky z 11. září 2001 až do jara 2016, kdy vznikla tato práce. Toto období je pro práci stěžejní, jelikož 11. září bylo impulzem pro přehodnocení nebo potvrzení do té doby platných identit USA a EU. Od tohoto okamžiku se budeme zaměřovat na případné změny identity a následné formování protiteroristických politik. Nicméně pro pochopení identit USA a EU před 11. zářím je nutné zahrnout do analýzy i 20. století, především pak jeho druhou polovinu, která se vyznačovala studenou válkou a evropskou integrací. Dalším důležitým mezníkem pak jsou i léta devadesátá, kdy se s koncem studené války a rozpadem Sovětského svazu začal projevovat rozkol mezi transatlantickými partnery.

Práci lze rozdělit na dvě části, teoretickou a analytickou, přičemž analytická část se skládá z části deskriptivní a komparativní. V teoretické části, která odpovídá první kapitole, budou nejdříve terminologicky vymezeny pojmy, s kterými text pracuje. Následně zde bude popsáno teoretické ukotvení práce, tedy teorie sociálního konstruktivismu a zejména pojem identita, který je pro tuto práci klíčový. Teoretická část práce se zaměří na průkopníka této teorie, Alexandra Wendta a na dílo Petera L. Bergera a Thomase Luckmana, kteří termín sociální konstruktivismus zavedli a zpopularizovali. Teorie je doplněna konceptem moderní a postmoderní identity států R. Coopera, jelikož práce sociálních konstruktivistů se často zaměřují na identitu jednotlivců a neposkytují konkrétní typy identit pro analýzu. V druhé části práce bude nejdříve analyzován vývoj identit USA a následně EU, zejména prostřednictvím historického vývoje v již zmíněných milnících 20. století. K pochopení identit USA a EU a k analýze jejich případných změn po teroristických útocích z 11. září 2001 je nutné zahrnout do analýzy i tento širší historický kontext. Analýza těchto identit, které formovaly a formují jak zahraniční, tak protiteroristickou politiku států, bude

mimo jiné probíhat na základě analýzy relevantních dokumentů ale i projevů amerických a evropských státníků. Pro tuto sekci bude nicméně stěžejní již zmíněné 11. září, kdy práce zkoumá, zda a případně jak ovlivnila tato událost identitu a protiteroristický diskurz USA a EU. V poslední části práce porovnáím identity a protiteroristické politiky USA a EU na základě poznatků získaných v předešlých kapitolách.

Limity práce mohou spočívat v jejím kvalitativním charakteru a také v pokusu zhodnotit a porovnat identity a protiteroristické politiky USA a EU. Přesto, že USA a EU sdílejí společné ideje a hodnoty a jdou tradičně vnímání jako partneři, existují zde i rozdílnosti. Tyto rozdílnosti pramení z prohlubující se kulturní propasti a také v názoru, jak sdílení ideje a hodnoty prosazovat a v tomto případě ochránit. Při porovnání identit a z nich plynoucích protiteroristických politik nelze dojít k závěru, která z politik je lepší nebo úspěšnější. Neexistují žádná kvantitativní kritéria pro jejich zhodnocení, a dokud jedna strana neopustí svou strategii pro její zjevnou neefektivitu nebo se jedné straně nepodaří svou strategií vyhrát proti globálnímu terorismu, bude obtížné zhodnotit, která je lepší.

Přínosem této práce může být porozumění současným identitám a protiteroristickým politikám USA a EU, respektive proč jsou právě takové, jaké jsou. K tomu je důležité pochopit, jak se vytvářely s ohledem na historický kontext a především co pro ně znamenaly útoky z 11. září. Teroristické útoky jsou primárně mířené na civilní obyvatelstvo, a jelikož při nich často dochází k úmrtím, jsou vnímány velmi emotivně. Proto může být přístup EU spočívající v nevojenském řešení vnímán jako nedostačující a pasivní. Jak již bylo naznačeno, odpověď na to, která protiteroristická strategie je efektivnější, nám může dát až čas. Přínos této práce může být také vnímán ve využití konstruktivistického přístupu a identity v sektoru světové bezpečnosti a bezpečnosti státu jako širší základ pro další případný výzkum.

Odborné literatury věnující se sociálnímu konstruktivismu existuje nepřehledné množství, přičemž většina z ní je zahraniční. Práce věnující se sociálnímu konstruktivismu se objevují v literatuře zhruba od 60. let 20. století. Klíčovými představiteli byli P. L. Berger a T. Luckman, kteří termín sociální konstruktivismus zavedli a ve své knize *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (1966)

jej zpopularizovali. Autoři pracují s pojmem identita, které se věnují na úrovni jednotlivce. Kniha se nezaměřuje na vysvětlení chování aktérů v mezinárodních vztazích, ale pojednává spíše o sociologii vědění, kde je realita chápána jako sociální konstrukt. Důležitou publikací v oblasti sociálního konstruktivismu a nejpřínosnější pro teoretickou část práce je *Social Theory of International Politics* (1999) A. Wendta, jelikož se zaměřuje na mezinárodní prostředí. Pro tuto práci byla stěžejní Wendtova myšlenka, že základem mezinárodního systému jsou jednotky, kterými jsou státy, a že na sebe vzájemně působí a ustanovují se. Dále pak, že identitu státu a jeho zájmy utváří sociální struktury na základě vnitřní politiky států a obrat k nemateriálním hodnotám. Na základě předpokladů takto definovaného mezinárodního prostředí je vystavěna předložená diplomová práce. Nevýhodou práce je A. Wendta, že byla napsána před teroristickými útoky z 11. září 2001 a tudíž nereflektuje případné změny mezinárodního prostředí.

Dalšími významnými publikacemi pro teoretickou část jsou články R. Coopera *The Postmodern State and the World Order* (2000) a *The Post-Modern State* (2002). V prvním jmenovaném článku představuje svůj koncept předmoderní, moderní a postmoderní identity, čímž autor svět rozdělil do tří oblastí. U každé z identit uvádí charakteristiku a kritéria, které státy s určitou identitou naplňují. Přínos článku spočívá právě v představení konkrétních typů identit a sestavení jejich kritérií. Na jeho základě lze přiřadit identitu jednotlivým státům. Druhý článek se zabývá primárně postmoderní identitou nejen států, ale i EU, kterou považuje za nejvíce postmoderního aktéra. Tyto články nicméně nezahrnují útoky z 11. září a jejich vliv na identitu států. Další nevýhodou je, že R. Cooper označil USA za složitý případ, přesto se mu podrobně nevěnuje. Naznačuje, že USA jsou spíše moderním státem, ale závěr zůstává na čtenáři.

Analytická část práce využívá knihy věnující se historii a vývoji USA a EU, které slouží k pochopení vývoje jejich identit v historickém kontextu. Stěžejní pro práci byly zejména projevy amerických a evropských státníků. Jedná se zejména o projevy věnující se reakcím na teroristické útoky z 11. září a návrhy, jak by se mělo v boji proti globálnímu terorismu postupovat. Vzhledem k odlišnosti postupů USA a EU se v projevech také objevovala kritika postupu druhého aktéra. Dalšími důležitými prameny pro analýzu byly národní strategie a strategické dokumenty obou aktérů. V případě USA byly stěžejní dokumenty *Národní bezpečnostní strategie Spojených*

států amerických (2002, 2006, 2010, 2015). V národních strategiích USA jsou vytyčeny hlavní cíle, globální hrozby, kterým je třeba čelit a nástroje, kterými hodlají vytyčených cílů dosáhnout. Americké dokumenty týkající se války proti terorismu jsou ucelené a přehledné.

Případ EU je složitější, jelikož vedle stěžejních dokumentů věnovaných terorismu, vydává pravidelně spoustu dalších doplňujících a upřesňujících dokumentů. Hlavními dokumenty EU v boji proti terorismu jsou *Akční plán boje proti terorismu* (2001), *Evropská bezpečnostní strategie* (2003) a *Strategie EU pro boj s terorismem* (2005), ve kterých jsou obsaženy nové hrozby 21. století a jak jim předcházet. Strategie mezi hrozby zařazují i globální terorismus a vymezují cíle a nástroje, jak s ním bojovat a především jak mu předcházet. Tyto hlavní strategie jsou doplněny mnoha dalšími, například Akční plány v rámci boje proti terorismu reviduje EU po teroristických útocích v Madridu v roce 2004 každého půl roku. Cíle a nástroje k odstranění globálních hrozeb vymezuje EU ve svých dokumentech výstižně a přehledně, nicméně za negativum považují jejich nadměrné množství.

Problematické globálního terorismu a terorismu jako takovému se věnuje řada českých i zahraniční autorů. Tato práce primárně vychází z publikací Radany Makariusové *Terorismus, globální terorismus a éra Al-Káidy* (2013) a Jana Eichlera *Terorismus a války na počátku 21. století* (2007) a *Terorismus a války v době globalizace* (2010). Všechny tyto práce se zabývají fenoménem terorismu, jeho definicemi, charakteristikou a klasifikací. Nicméně práce J. Eichlera byly přínosnější v tom ohledu, že se zabývají vyčerpávajícím způsobem USA a EU ve vztahu k terorismu. Analyzuje historické zkušenosti obou aktérů s terorismem, jejich definice terorismu a reakce na útoky z 11. září. Detailně rozebírá a hodnotí jejich protiteroristické politiky a také se věnuje příčinám současného globálního terorismu.

2. Teoretický základ práce

V této části práce se nejdříve zaměřím na vymezení pojmů, s kterými budu v textu pracovat. Následně bude představena teorie sociálního konstruktivismu a s ním související pojetí identity především na základě prací A. Wendta a P. Bergera a T. Luckmana. Koncept identity bude dále představen v rámci konceptu moderní a postmoderní identity států R. Coopera, který vymezil tři oblasti identity. Ty jasně definoval a na základě analýzy historického kontextu přiřadil identitu USA i EU, kterou mají v současnosti. Na základě této identity je zformována a prováděna protiteroristická politika. Závěrem této kapitoly bude představena a alespoň částečně vyvrácena případná kritika tohoto teoretického přístupu.

2.1. Vymezení pojmů týkajících se terorismu

V následující části stručně vymezím základní pojmy, které jsou pro tuto práci stěžejní. Jak již bylo zmíněno, práce si neklade za cíl stanovit univerzální definici terorismu, jelikož přístupů a názorů existuje velké množství. Definice také mohou být subjektivně zabarvené. Definice státu, který má z teroristickými útoky osobní zkušenost, se bude lišit od státu, který s nimi zkušenost nemá. K pochopení identit a protiteroristických strategií se proto zaměřím pouze na definici terorismu USA a EU. Z hlediska zaměření práce je důležité vymezit vývojové vlny terorismu.

- 1. vývojová vlna – národní terorismus spočívající v anarchismu (2. polovina 19. století až 1. světová válka)
- 2. vývojová vlna – národní terorismus neanarchický (přelom 19. a 20. století až do současnosti)
- 3. vývojová vlna – mezinárodní terorismus (60. léta 20. století až do současnosti)
- 4. vývojová vlna – globální terorismus (počátek 11. září 2001 až do současnosti). (Eichler 2007: 152–156)

Z výše uvedeného rozdělení vyplývá, že důležitá je zejména lokalizace nebezpečí. Vymezení je pro práci přínosné, jelikož reflektuje události z 11. září 2001

narozdíl od některých jiných dělení terorismu.⁴ Podle tohoto schématu má Evropa zkušenosti se všemi vlnami terorismu. EU má zkušenosti zejména s druhou vlnou, ke které se řadí organizace typu IRA nebo ETA, ale také s terorismem mezinárodním a globálním.⁵ Také USA měly před 11. zářím 2001 zkušenosti s jinými typy terorismu než s globálním, i když v menší míře.⁶ Proto ještě na počátku 90. let 20. století nebyl terorismus považován za hrozbu, ale mluvilo se spíše o riziku. Náhled se začal měnit až ve druhé polovině 90. let a zásadním mezníkem se potom staly teroristické útoky z 11. září 2001. (Eichler 2010: 142)

Práce se zaměřuje především na čtvrtou vlnu označenou jako globální terorismus. Globální je označován proto, že cíle a motivy radikálních skupin v rámci této vlny nejsou přesně lokalizované. Jejich činnost se tedy výrazně geograficky rozšířila, čímž se odlišuje od předešlých tří vln a zároveň znemožňuje predikci místa potenciálního útoku. Nejtypičtějšími zástupci této vlny jsou radikální džihádisté a islamisté, jejichž hlavním cílem je vymanit se ze západního a prozápadního vlivu, případně západní civilizaci úplně zničit. Přesto, že se tato vlna datuje od teroristických útoků z 11. září 2001, její kořeny a historické souvislosti jsou starší a složitější. Významnou roli v tomto kontextu sehrál sovětsko-afghánský konflikt probíhající v 80. letech 20. století. Typickým příkladem globální vlny terorismu je ideologické hnutí Al-Káida, které vzniklo právě během zmíněného sovětsko-afghánského konfliktu v roce 1988. (Makariusová 2013: 50–51)

Po šíitské revoluci v Íránu a po sovětské invazi do Afghánistánu nastoupil terorismus nábožensky motivovaný, který se nehodlal smířit s politickým a vojenským pronikáním jiných civilizací do islámského světa. Tato forma terorismu stojí na náboženském zdůvodnění cílů a její nejčastější metodou jsou sebevražedné útoky. Oproti mezinárodnímu terorismu se stal velmi rychle tvrdším a nebezpečnějším a vedle neznámých civilních obětí se terči stali i významní státníci, jako bývalý indický premiér Rádživ Ghándí nebo bývalý izraelský premiér Jitzak Rabin. (Eichler 2010: 154) Je také nutné od sebe odlišit pojmy islám a islamismus. Islám je víra a jednání v rámci

⁴ Například práce *The Four Waves of Modern Terrorism* Davida C. Rapaporta (2004), která reflektuje události do 11. září 2001.

⁵ Například teroristické útoky v roce 1972 během Olympijských her v Mnichově.

⁶ V důsledku činnosti radikální anarchické skupiny byl v roce 1901 zavražděn americký prezident William McKinley (Hofmann 2006:7).

muslimského náboženství a islamismus, západem označovaný jako islámský fundamentalismus, představuje ideologickou rovinu islámu a zároveň touhu po politické změně muslimské společnosti.⁷ Islám existuje již od 7. století, ale jako radikální politická filozofie je důsledkem islámského reformismu formujícího se od konce 19. století. Tento proces vyvrcholil na přelomu 70. a 80. let 20. století vznikem islámského fundamentalismu. Radikální výklad islámu dnešními islámskými fundamentalisty tvoří základnu pro motivy teroristické činnosti na globální úrovni. Islámský fundamentalismus představuje radikální ideologii, která se vymezuje proti existenci stávajícího řádu a má za cíl vytvořit lepší islámské společenství, tedy jednotnou islámskou společnost a jednotný islámský stát. Věří, že toho lze dosáhnout vykonáváním Alláhovi vůle prostřednictvím Koránu a vedením příkladného muslimského života. (Makariusová 2013: 53–55)

2.2. Sociální konstruktivismus

V následující části bude představena teorie sociálního konstruktivismu jako vhodná platforma pro analýzu protiteroristických politik států, ale i globálního terorismu. Obecně lze konstatovat, že sociální konstruktivismus si klade otázku, do jaké míry ideje konstituují záležitosti, které se zdají být materiální a nakolik jsou zájmy od idejí odvozeny (Wendt, 1999: 94–96). Konstruktivismus patří k volnému sdružení postpozitivistických směrů ve společenských vědách, mezi něž se řadí např. kritická teorie, hermeneutika, feminismus, postmodernismus, které přibližně od 60. let 20. století napadají pozitivismus. Od 80. let proniká postpozitivismus i do teorií mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií. Neexistuje pouze jedna ucelená konstruktivistická teorie, sami představitelé ji označují za přístup, analýzu, model, nebo program výzkumu mezinárodních vztahů. (Šedivý 2002:8) Přesto, že v rámci konstruktivismu existuje několik odlišných názorových proudů, hlavní premisy konstruktivismu shrnul Nikola Hynek v následujících třech bodech “1. lidské interakce jsou tvarovány především nehmotnými faktory, nikoliv jen (či převážně) materiálními faktory, 2. nejdůležitějšími faktory jsou intersubjektivně sdílené představy, které nejsou redukovatelné na představy jednotlivců, 3. tyto sdílené představy vytváří zájmy a identity smysluplných aktérů (Hynek 2005: 136).

⁷ Původ slova „fundamentalismus“ pochází od křesťanských protestantů z USA. Definiuje tak náboženský a ideologický fanatismus náboženských skupin, které jsou ve svém přesvědčení a výkladu příliš důsledné a směřují k jeho kořenům. (Mendel 2008: 39–44)

Při zkoumání globálního terorismu konstruktivismus poukazuje na to, jak ideje, hodnoty a sociálně vytvořené konstrukce, na jejichž základě vznikají nové transnacionální sítě, mohou od základů změnit charakter mezinárodních bezpečnostních vztahů. Právě nástup globálního terorismu poskytl konstruktivismu prostor pro vyzdvihnutí významu mezinárodních institucí a zároveň idejí a hodnot jako protiváhu vojenského řešení globálního terorismu. Základním argumentem tohoto přístupu je, že může zapůsobit na stamiliony muslimů tvořících pasivní základnu teroristických organizací. (Eichler 2010: 199) Strukturu mezinárodních vztahů v době globalizace vnímají konstruktivisté jako výsledek celosvětových sociálních interakcí. Jako základní jednotku mezinárodních vztahů i v době globalizace uznávají státy, nicméně věří, že zájmy států se více než dříve konstruují pod vlivem struktury mezinárodního systému. Více než boje o moc by se měly prosazovat boje o ideje a jejich naplňování. Dále také předpokládají, že v době globalizace budou státy stále více směřovat ke spolupráci za účelem etablování mírového bezpečnostního společenství. (Eichler 2007: 33)

Konstruktivismus jako teoretický přístup je poměrně široký pojem zahrnující odlišné proudy, v literatuře lze názory A. Wendta také najít pod označením systémový konstruktivismus (Černocho, Ocelík 2012: 41). Počátky sociálního konstruktivismu sledujeme již koncem 80. let minulého století, přičemž klíčovým dílem pro jeho rozvoj byl článek A. Wendta *Anarchy is What States Make of It* (1992), který se stal jedním z nejcitovanějších v odborné literatuře. Své pojetí mezinárodního prostředí dále rozpracoval v knize *Social Theory of International Politics* (1999). A. Wendt, podobně jako Kenneth N. Waltz svou teorii strukturálního realismu, vystavěl na základě důsledků sociálního jednání, procesů a sociálních struktur, kde je stát přenašečem účinku vlivu dalších aktérů na regulaci konfliktů v mezinárodním systému.⁸ Strukturální realismus K. N. Waltze byl ovlivněn probíhající studenou válkou. 80. léta naznačovala blížící se změnu světového uspořádání, ke které došlo počátkem 90. let pádem železné opony. V tomto novém světovém řádu se ukázaly některé předpoklady strukturálního realismu v praxi jako neplatné. A. Wendt tedy vystavěl na kritice K. N. Waltze svou teorii sociálního konstruktivismu. Kritika neorealismu přivedla A. Wendta

⁸ K. N. Waltz svou teorii strukturálního realismu představil v knize *Theory of International Politics* (1979).

k redefinování pojmů svépomoc a anarchie. Svépomoc podle něj nevychází z anarchické podstaty systému, anarchie je způsobena procesem, nikoli strukturou mezinárodního systému. Svépomoc a mocenská politika nejsou znaky anarchie, nýbrž vytvořené instituce a anarchie je to, co státy v rámci struktury a procesů systému utvářejí. Jedná se tedy o sociální konstrukty. (Waisová 2002: 70–71)

Autor ve své teorii předpokládá, že základem mezinárodní anarchické struktury jsou jednotky, kterými jsou státy, a že na sebe vzájemně působí. Dále pak, že zájmy států jsou odlišné, ale k jejich dosažení mohou preferovat spolupráci. Vztahy tedy spíše ovlivňují společné ideje než materiální kapacity. (Wendt 1994: 385–385) Wendtova teorie předpokládá, že státy jsou základními jednotkami, které mají spíše intersubjektivní základ než materiální. Identitu státu a jeho zájmy utváří sociální struktury na základě vnitřní politiky států. (Waisová 2002: 70)

Podle A. Wenda lze dosáhnout maximálního politického stupně i bez monopolizace násilí, o kterou je opřena realistická perspektiva. Podle něj plyne politický řád z řádu kulturního, kde rozlišuje kulturu míru, soutěže a války.⁹ Liší se od sebe mírou násilnosti či kooperace, což je kritériem politického řádu, ale všechny splňují kritérium řádu kulturního, tedy nejvyšší stupeň internalizace. (Barša, Císař 2008: 333 – 334)¹⁰ V každé z anarchických kultur je vymezena státům určitá role nebo také identita, díky níž chápou samy sebe.¹¹ V kultuře, kde je násilí zcela odstraněno a bezpečnostním hrozbám zabráňuje spolupráce států, se anarchie stává pouhou kulturní konstrukcí. (Wendt 1994: 360–395)

Anarchie v mezinárodním prostředí sama o sobě neurčuje podobu vztahů, důležitá je sdílená kultura včetně idejí, na základě které státy jednají (Copeland 2000: 187–189). A. Wendt analyzuje mezinárodní vztahy ve dvou rovinách, mikroúrovni a makroúrovni, přičemž ke komplexní analýze mezinárodního anarchického prostředí jsou potřebné obě dvě. Na makroúrovni rozlišuje strukturu a na mikroúrovni státy, jejichž různorodé zájmy se projevují v jejich zahraniční politice vůči

⁹ Podrobněji k anarchickým kulturám viz článek A. Wenda *Collective Identity Formation and the International State* (1994).

¹⁰ Státy se vyvíjejí a osvojují si společné ideje, dle autora tzv. internalizace, které nejdříve uznávají ze strachu, pak ze zájmu a nakonec z přesvědčení o jejich správnosti (Wendt 1999: 59).

¹¹ V tomto bodě kritizuje Wendtovu teorii David Copeland, jelikož se nedá předpokládat ztotožnění států s rolami nabízenými anarchickou kulturou (Copeland 2000: 188–189).

ostatním aktérům.¹² Autorova kritika vůči strukturálnímu realismu je založená na faktu, že nezohledňuje zahraniční politiku a zabývá se pouze přežitím států. (Wendt 1999: 144–145) Kvůli odklonu A. Wenda od zaměření států pouze na jejich přežití, k čemuž jsou zapotřebí materiální kapacity, je hlavní přínos konstruktivismu hodnocen v obratu pozornosti k nemateriálním hodnotám (Černoch, Ocelík 2012: 58).

Emanuel Adler vnímá konstruktivismus jako „...*způsob, jakým materiální svět utváří a je utvářen lidskou akcí a interakcí, a který závisí na dynamice normativních a epistemických interpretacích materiálního světa.*“ (Adler 1997: 322) Pojmy jako jsou stát, rovnováha moci, bezpečnost, anarchie nebo ohrožení chápe zejména neorealismus, ale i jiné tradiční školy, jako opoziční. Podle konstruktivismu se naopak vzájemně konstituují, udržují a reprodukují. (Knutsen 1997: 276)

Konstruktivistická bezpečnostní studia se zaměřují především na vztah materiálního a ideového rozměru bezpečnostních institucí a na roli kolektivního či společenského vědomí při jejich ustavování a udržování. Pojmy jako bezpečnost a ohrožení mají vždy specifický význam a smysl, který jim je dán určitým sociálním kontextem. Konstruktivistický přístup ke koncepci bezpečnosti vychází z intersubjektivního pojetí ohrožení, kde se problém stává bezpečnostní otázkou a materiální potenciál se stává ohrožením v rámci a prostřednictvím komunikace mezi aktéry.¹³ Jako takový je konstruován v procesu sekuritizace.¹⁴ (Šedivý 2002: 7–8) Konstruktivismus na rozdíl od neorealismu popírá čistě objektivní podstatu ohrožení a úzké militární pojetí bezpečnosti. Thomas Risse-Kappen tvrdí, že *aktéři odvozují své vnější chování z hodnot a z norem, které ovládají domácí politické procesy a zároveň utvářejí identity jejich partnerů v mezinárodním systému.*“ (Terriff et al. 1999: 111). Ohrožení a bezpečnost v tomto pojetí tedy nejsou subjektivním vjemem ani objektivně dané, ale jsou intersubjektivní konstrukcí. Bezpečnost je v tomto smyslu sociálně konstruovanou koncepcí, založenou na vztahu aktérů bezpečnosti (Buzan, Waeber, de Wilde, 1998: 29–31).

¹² S tímto tvrzením nesouhlasí K. N. Waltz, podle něj mají státy jediný zájem, a tím je sebeobrana a přežití (Waltz 1979: 96–98).

¹³ Ronnie D. Lipschutz vysvětluje intersubjektivní vztah jako nepřátele, kteří se vytvářejí navzájem a to prostřednictvím průmětu svých strachů na a do toho druhého (Lipschutz 1995: 5).

¹⁴ Tuto koncepci v mezinárodních vztazích rozpracovává například kodaňská škola (Šedivý: 2002: 8).

Konstruktivismus přisuzuje válkám a organizovanému násilí konstitutivní funkci pro ustavování a udržování států, jejich systému a řádu a pro utváření politické identity (Klein 1994: 5). Kromě tradičního vojenského sektoru bezpečnosti rozšiřují konstruktivisté svou analýzu na sektor politický, hospodářský, sociální a environmentální. Předpoklad objektivní a subjektivní bezpečnosti slouží jako východisko k rozšiřování koncepce bezpečnosti jak pro pozitivisty, tak i pro konstruktivisty (Buzan, Waever, de Wilde, 1998: 30).

P. L. Berger a T. Luckman zavedli a zpopularizovali termín sociální konstruktivismus a argumentace je v jejich práci *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (1966) založena na tvrzení, že „*realita je sociálně konstruovaná*“ a „*sociologie vědění musí analyzovat procesy, jakými k tomu dochází*“ (Berger, Luckman 1966: 9). Stejně jako jedinec i každá společnost má svou vlastní realitu, nemusí tedy být vždy stejná nebo jenom jedna. K interakci mezi realitami dochází každý den a pochopitelně každý nejvíce vnímá svoji realitu, realita jiných společenských kultur je hůře dostupná. (Tamtéž: 10–11) Klíčovým prvkem reality je identita utvářející se během sociálních procesů, které jsou dány sociální strukturou. Sociální vztahy identitu nejen udržují, ale můžou ji i změnit. Identita zároveň zpětně působí na danou sociální strukturu, což může vést i k její změně. Vztah mezi identitou a sociální strukturou je tedy dialektický. Autoři také poukazují na fakt, že ačkoli identity vznikají v průběhu dějin, tyto dějiny vytváří lidé s určitou identitou. (Tamtéž: 170–172)

Identita je nejen pro aktéry mezinárodních vztahů velmi důležitá. Podle Jiřího Šedivého „*rozdílné identity podmiňují rozdílné hodnotové akcenty a ideové perspektivy, s jejichž pomocí interpretují Američané a Evropané svět, svou pozici a roli v něm a jejichž prostřednictvím vkládají smysl svým činům, zdůvodňují své chování a jednání, konstruují své zájmy, legitimizují své metody užití moci a v neposlední řadě jimi nahlízejí na sebe navzájem*“ (Šedivý 2002: 5). Identitu státu formuje jak vnitrostátní kontext, například historický nebo sociální, tak i vnější očekávání a jiné strukturální faktory. Identita je tedy determinována nejen vlastními představami aktérů, ale i očekáváním ostatních (Elgström, Smith 2006: 5). Skrze identitu politici definují svá rozhodnutí, závazky a jednání vhodné pro stát a také funkci, kterou má v mezinárodním systému vykonávat. Konstruktivismus chápe identitu jako „*kulturní rámec nebo ideový kontext, jímž jeho aktéři interpretují svět, svou pozici a roli v něm a jehož*

prostřednictvím vkládají smysl svým činům“ (Šedivý 2002: 13–14). V perspektivě konstruktivismu jsou aktéři více či méně vymyšlenými politickými společenstvími, která se udržují idejemi, na kterých byla založena. Jsou nedokončenými entitami potřebujícími stále udržování skrze obnovování a připomínání zakládajících ideálů, symbolů a mýtů, které utvrzují představy příslušníků politických společenství o jejich identitě, o tom, kdo jsou, odkud přicházejí a kam směřují. Podle Davida Campbella je osobní i kolektivní identita důležitou dimenzí bytí. Není „*určena přírodou, dána Bohem, nebo záměrně naplánovaná chování*“ (Campbell, 1998: 9–12).

V konstruktivismu je příkládán sociálním identitám aktérů velký význam a nahlíží na ně jako na endogenně utvářené a proměnlivé. Identity států tak rozhodují o jejich národních zájmech. Otázkou zůstává, zda je k vytvoření vlastní sociální identity potřebný někdo další.¹⁵ (Hynek 2005: 140) Přesto, že se identita vyvíjí a může dojít k její změně, aktér mezinárodních vztahů potřebuje mít alespoň relativně stabilní pocit identity. Bez ní není schopen dát řád a smysl svému jednání. To podle Glenna Chafetze platí nejen pro individua, ale i pro státy. (Chafetz 1997: 664) Koncepce identit a rolí aktérů jsou vnitrostátními konstrukcemi, které jsou do určité míry proměnlivé, nicméně se jedná o relativně stabilní ideje (Holsti 1970: 254). Proto mohou sloužit jako užitečný nástroj k analýze protiteroristické politiky.

2.3. Koncept identit Roberta Coopera

V předešlé části byla vysvětlena teorie konstruktivismu a její pojetí bezpečnosti a identity. Tato teorie je doplněna o koncept moderní a postmoderní identity R. Coopera, který vysvětluje, jak identita aktéra působí na jeho koncepci bezpečnosti a zvolenou strategii.¹⁶ Konec studené války znamenal pro mezinárodní systém velkou změnu. Zde nicméně shoda končí a jak se systém změnil, kam se bude nebo by se měl ubírat, je předmětem sporů. Pohledy se liší především na základě ideového kontextu. (Neo)realisté spekulují, zda struktura systému směřuje k unipolaritě nebo multipolaritě,

¹⁵ „Kupříkladu jestli je americká identita racionálního a férového hráče konstruována za pomoci zahraniční politiky vymezením se vůči iracionálnímu a nevyzpytatelnému SSSR za studené války či vůči nestabilním zemím třetího světa podporujícím terorismus a usilujícím o zbraně hromadného ničení v současnosti“ (Hynek 2005: 140).

¹⁶ Identita je zmiňována také v souvislosti s globálním terorismem. Teroristé se snaží vynutit si omezení vlivu USA v islámském světě a následně chtějí vytvořit panislámský chalífát za účelem ochrany své identity a hodnot, které pramení z islámu. Jako nebezpečí své identity a hodnot pak vnímají západ a především USA. (Eichler 2007: 170)

zatímco liberálové oslavují vítězství liberálního demokratického modelu a poukazují na výhody globalizace a (neo)marxisté ji vnímají jako další stadium imperialismu. Postpozitivisté naopak zkoumají roli identity v konfliktech tradičních i globálních. Některé koncepty se však zaměřují jen na určitou část obrazu na úkor jeho celku. Současný mezinárodní systém je velmi komplexní a jeho vývoj dynamický ale nerovnoměrný. Kromě aktérů s odlišnými identitami existuje v systému i více vývojových stupňů společenské organizace. (Šedivý 2002: 11–12) Z tohoto důvodu jsou pro analýzu situace po skončení studené války vhodnější přístupy pluralistické, jako například konstruktivismus, které zahrnují ideové, vývojové a normativní perspektivy.

Právě z hlediska vývojových stupňů společenské organizace a ideových rámců, které představují, přistupuje k problematice R. Cooper. Jeho koncept moderní a postmoderní identity států umožňuje lépe pochopit odlišné identity, které se promítají nejen do protiteroristických politik transatlantických partnerů. R. Cooper ve svém konceptu představil tři oblasti, které jsou charakterizovány odlišnou společenskou organizací. Jedná se oblast předmoderní, moderní a postmoderní. Do předmoderní oblasti spadají především tzv. failed states, slabé a zhroutené státy, které sužují vnitrostátní války a problémy. Tyto státy nemají legitimní monopol moci a použití vojenské síly, jelikož je privatizován nestátními aktéry. Hranice mezi anarchií a řádem, která je patrná u moderního světa, zde neexistuje, jelikož existence samotného státu je příliš křehká. Mezi předmoderní státy se řadí Somálsko, Afghánistán nebo Libérii, nicméně státy mohou v této oblasti v budoucnu přibývat (Cooper 2000: 15–16)

Druhou oblast světa označuje R. Cooper jako moderní, kde se nacházejí tradiční státy, které se chovají tak, jak se státy vždy chovaly a to na základě principů dle C. Clausewitze nebo N. Machiavelliho. Státy si v této části světa střeží svoji suverenitu a monopol na moc a násilí, které neváhají použít. (Cooper 2002: 12) Jako základní principy identity moderních států R. Cooper uvádí zejména rovnováhu moci, exkluzivnost státní suverenity, národní zájem, teritorialita a oddělení domácích a zahraničních záležitostí, přičemž do domácích záležitostí nesmí zasahovat nikdo externě. Bezpečnost je definována úzce, a to jako absence vojenského ohrožení. Moderní státy jsou v otázce své identity nekompromisní a ztotožnění se s národním zájmem a identitou je prioritní. Podle konceptu se v moderní fázi nacházejí státy jako Čína, Brazílie nebo Indie. Evropa se nacházela v moderní fázi od roku 1648, kdy byla

vestfálským mírem ukončena třicetiletá válka a dle autora byla překonána počátky evropské integrace v polovině 20. století. (Cooper 2000: 16–19)

Poslední částí světa je postmoderní oblast, která stojí na zavržení moderní tradice suverénního národního státu. Charakteristické rysy postmoderního státu jsou následující:

- Odstranění bariéry mezi domácími a zahraničními záležitostmi
- Systém vzájemného zasahování a dohledu institucí a států nad tradičně vnitřními záležitostmi států
- Odmítnutí užití síly jako nástroje k řešení sporů a následná kodifikace pravidel chování, kterým se státy podřizují dobrovolně
- Klesání významu státních hranic v důsledku proměny identity a role státu, ale také vlivem technického rozvoje dopravy, komunikace a jaderných zbraní
- Bezpečnost je založena na transparentnosti, vzájemné otevřenosti, zranitelnosti a závislosti (Cooper 2002: 13).

V postmoderním světě je pojetí bezpečnosti širší, mír není pouhou absencí války jako v moderním pojetí. Důraz je kladen také na sdílení a šíření pozitivních hodnot jako například svoboda nebo spravedlnost. Postmoderní státy záměrně vytvářejí vzájemnou bezpečnostní závislost na pozitivním principu bezpečnosti. Vzájemnou závislost a zranitelnost postmoderních států ukotvují a ochraňují mezinárodní instituce a organizace. Přijímají omezení své suverenity a strukturovanou identitu. V mezinárodním prostředí podporují spolupráci s nevládními organizacemi a rozvoj nadnárodní občanské společnosti jako prostředku k šíření demokracie. (Buzan, Little 2000: 356–360) Podle Bradleyho S. Kleina se postmodernita posunula od „*státocentrické geopolitiky suverenity k fragmentaci politické moci, k deterritorializaci sociálního prostoru a k mnohočetným rozměrům identity v čase a v prostoru*“ (Klein 1994: 134). Mezi organizace vykazující postmoderní prvky se řadí např. instituce bretton-woodského systému. Mezi instituce narušující suverenitu států se řadí zejména Mezinárodní trestní tribunál nebo Evropský soudní dvůr pro lidská práva. Podle R. Copperra je jediným postmoderním systémem EU, na cestě k postmodernitě označil Japonsko a Kanadu. (Cooper 2000: 22–29) USA nebyly prozatím přiřazeny

k žádné oblasti, neboť jak vysvětluje autor, je jejich případ složitější. Proto bude jeho podrobnější analýze věnován prostor ve třetí kapitole práce. Koncept R. Coopera včetně ekonomických a ideových základů přehledně shrnuje následující tabulka.

Tabulka 1: Koncept identit Roberta Coopera

	Stát	Ekonomika	Ideové základy	Zahraniční vztahy
Předmoderní	Pokud stát funguje, bude autoritativní a slabý, často může ztratit kontrolu, aktivity převážně vojenské.	Agrární	Náboženství, náboženské umění a hudba, scholastika	Chaotické, imperiální, náboženský řád, hlavním cílem je zisk území
Raně moderní	Více organizovaný a centralizovaný, funkce vojenské a diplomatické, ale i obchodní	Agrární/obchodní	Racionalismus Hume, Kant, Voltaire	Dominují mezistátní vztahy, oddělení zahraniční a domácí politiky, obchod je příčinou válek
Pozdně moderní	Centralizovaný a byrokratický, ideologický a autoritářský nebo demokratický, funkce vojenské, ale i vzdělání, zdraví, průmysl	Obchodní, průmyslová, masová výroba	Darwinismus, pokrokové myšlenky, Marx, Clausewitz	Nacionalistické, éra masových armád a totálních válek
Postmoderní	Moc v zahraničí i doma, demokratický, vliv médií, omezené průmyslové funkce, konkurenční tlaky ztěžují rozhodování	Průmyslová/post-průmyslová, začínají dominovat odvětví služeb a informací	Rozmanitost, nejistota, existencialismus Camus, Einstein	Transparentnost a vzájemná zranitelnost, důležité nestátní zásahy včetně médií

Zdroj: převzato z Cooper 2000: 43

2.3. Kritické zhodnocení teoretického konceptu

Jak již bylo řečeno, tato práce se pokouší ukázat konstruktivismus jako vhodný koncept k analýze protiteroristické politiky, především díky svým metateoretickým východiskům a konceptuální výbavě. S teorií konstruktivismu pracuje řada autorů, zejména pak Vendulka Kubálková (2001), kteří se jí snaží využít především k analýze zahraniční politiky. Nicméně využití sociálního konstruktivismu se zdá být vzhledem ke globálnímu charakteru hrozby terorismu vhodné i při analýze protiteroristických politik. Evropský integrační proces, konec studené války nebo nástup globálního terorismu poskytly USA a EU impulz k přetvoření národní identity, k jejíž zkoumání je vhodnější využití nástrojů sociálního konstruktivismu. Danou problematiku pomůže lépe pochopit a může pomoci odpovědět na otázky, na které by bylo obtížné odpovědět například metodami založenými na racionalistickém přístupu. Nyní je u USA a EU vidět hlubší rozkol než v minulosti, jelikož vychází již ze samotných idejí. Proto je vhodnější využít teoretického rámce sociálního konstruktivismu, než čistě empirických přístupů.

Limity sociálního konstruktivismu spočívají především v tom, že není jako takový vědeckou a jednotnou teorií. Sami představitelé ji označují spíše za metateorii, přístup nebo program výzkumu a podle Nicholase Onufa „*nenabízí obecné vysvětlení, co a jak lidé dělají, proč se společnosti odlišují nebo jak se svět mění*“ (Onuf 1998: 58). James D. Derian upozorňuje, že by se od konstruktivismu nemělo očekávat, že splní „*striktně vědecké, prediktivní nebo preskriptivní standardy*“ velkých teorií (Derian 2001: 79). P. L. Berger a T. Luckman se ve své práci zaměřují v rámci sociálního konstruktivismu na realitu a identitu spíše na jednotlivce, tedy mikroúroveň, proto byl pro práci využit i přístup A. Wendta, který se zaměřuje i na makroúroveň problematiky, tedy strukturu mezinárodních vztahů. Některé koncepty se po konci studené války zaměřují jen na určitou část obrazu na úkor jeho celku a vzhledem ke komplexitě současného mezinárodního systému byl zvolen pro tuto práci pluralistický přístup konstruktivismu. Jelikož se práce zaměřuje na rozdílné strategie boje proti globálnímu terorismu, a tudíž teroristy vnímá jako aktéry mezinárodních vztahů, je pro ni vhodnější využít konstruktivistické širší pojetí bezpečnosti oproti realistickému přístupu. Konstruktivismus pracuje s pojmem identita, kterému přikládá velký význam. Vysvětluje, jak se identita vytváří, udržuje a mění, a jak je důležitá pro aktéry

mezinárodního systému. Sám o sobě nicméně neposkytuje konkrétní typy identit, ke kterým lze aktéry zařadit, a na jejich základě by bylo možné interakce aktéra v mezinárodním systému analyzovat. Proto je teoretická část konstruktivismu doplněna konceptem moderní a postmoderní identity R. Coopera, který stanovil tři typy identit států, které ve své práci podrobně popsal a stanovil kritéria postmoderního typu identity. Na základě tohoto konceptu je možné v práci po důkladné analýze přiřadit USA i EU identitu, která následně zformovala jejich současné protiteroristické politiky.

3. Spojené státy americké

Identity aktérů mezinárodního systému se formují na základě historického kontextu a zkušeností daného státu. Na základě těchto identit pak státy formují a provádějí svoji politiku, jak domácí, tak zahraniční. Základní premisou práce je, že protiteroristické politiky USA a EU se liší na základě jejich odlišné identity. Proto je nutné pro pochopení politik států znát historický kontext, ve kterém se identity utvářely. Teroristické útoky z 11. září 2001 mohly poskytnout impulz ke změně identity států, nicméně aby bylo možné posoudit, zda ke změně došlo, je nezbytné znát identitu USA a EU před zmíněnými útoky. Následující kapitola se proto zaměří na historické mezníky a zkušenosti USA, které měly vliv na vytvoření jejich identity. Dále v kapitole vymezím americkou definici terorismu, jelikož podle konstruktivistů je vnímání bezpečnosti a ohrožení subjektivní. Následně se zaměřím na to, jak teroristické útoky z 11. září ovlivnily identitu USA. Analýza proběhne na základě relevantních textů a projevů amerických státníků. V závěru kapitoly se pokusím zařadit identitu USA do jedné z oblastí konceptu R. Coopera. Jak již bylo uvedeno výše, případ identity USA je komplikovanější než u jiných států.

3.1. Historický kontext formování identity

Identita USA má pevné kořeny a jasné obrysy. Pro její formování měl zásadní úlohu již od samotného vzniku USA nepřítel a vymezování se proti jinakosti. Osadníci, zakládající první osady v USA, se chtěli vymezit zejména proti pokleslé náboženské morálce a politickým nástrojům Evropy. Na základě náboženské utopie tak začali budovat svou novou identitu (Šedivý 2002: 14) Jako bohem vyvolený národ vnímal Američany prezident Yale College Ezra Stiles, když USA označil jako „republiku *vzkvétající a prosperující, která bude vyčnívat vysoko nade všemi národy*“ (Stiles 1783: 7). Thomas Paine je vnímal jako „...*azyl pro pronásledované milovníky svobody...*“, kteří mají „...*moc obnovit svět...*“ v duchu puritánské morálky (Paine in Paterson 1989: 39–41). Podle Johna O’Sullivanova Američané budují „*politický systém, jenž nás odděluje od minulosti a spojuje nás pouze s budoucností, ... naše země je určena být velkým národem budoucnosti..., protože princip, na němž je národ organizován, předurčuje jeho budoucnost*“ (O’Sullivan in Paterson 1989: 256). Pro

utváření americké identity měly důležitou roli tzv. jeremiády, nábožensko-politická kázání, které vyvolávaly jednak představy ohrožení, ale i cestu z krize a spasení (Campbell 1998: 43–51). Idea vyvolenosti pro svatou misi jako součást americké identity se tak objevuje již od založení USA, zatímco idea poslání se vyvíjela s růstem moci a americkou expanzí. Americký vydavatel James G. Bennet, napsal v roce 1865, že je „*naším zjevným posláním vést všechny ostatní národy a vládnout jim.*“ (Bennet in Safire 1978: 399)

Vyhlášením své nezávislosti v roce 1776 se USA snažily vymezit vůči svému tehdejšímu nepříteli, Velké Británii, která své americké kolonie politicky i ekonomicky utlačovala. Představy o nepříteli a jinakosti, vůči nimž se americká identita vymezuje, se proměňují. Na počátku 20. století se už nevymezovaly vůči morálně pokleslé Evropě a Velké Británii, počet nepřátel se zvyšoval s růstem angažovanosti USA na mezinárodní scéně. Cílem prezidenta Woodrowa Wilsona bylo po ukončení první světové války ukončení všech válek a udržování míru v rámci systému kolektivní bezpečnosti. (Knutsen 1997: 204) Nicméně počet nepřátel dál narůstal v podobě nacismu, fašismu, Sovětského svazu a komunismu, islámského fundamentalismu až po současný globální terorismus. Právě porušení izolacionismu a zapojení USA do mezinárodní politiky a konfliktů zničilo představu Ameriky jako nevinného národa, která byla pro jeho zakladatele důležitou podmínkou úspěchu. (Paterson 1989: 6)

USA se v Evropě významně angažovaly téměř celé 20 století. Pomohly vyhrát jak první, tak druhou světovou válku a po většinu druhé poloviny 20. století bránily rozšíření komunismu prostřednictvím politiky zadržování. Koncept, který se stal základní strategií USA vůči Sovětskému svazu během studené války, zformuloval v roce 1947 diplomat George F. Kennan. Podle něj měla být vůči Sovětskému svazu politika USA dlouhodobá, trpělivá ale zároveň tvrdá a musí bděle předcházet sovětským expanzivním tendencím. G. F. Kennan považoval sovětskou hrozbu spíše za politickou, ale později byla vnímána jako vojenská. (Kennan 1947) Politika zadržování komunismu se přesto v různých formách objevovala v zahraniční politice USA až do konce studené války. (například Ambrose 1993: kapitola 6) Rostoucí angažovanost na mezinárodní scéně si vyžádala částečné zamítnutí základních myšlenek, na kterých USA vznikly. Vymezovaly se proti náboženské morálce a politickým nástrojům Evropy, nicméně situace si vyžádala užívání tradičnějších mocenských postupů a nástrojů. Staly

se paradoxně symbolem metod, proti kterým se chtěly vymezit. Tato proměna je též patrná díky dominantní pozici realismu a neorealismu přetrvávající v americkém diskurzu mezinárodních vztahů. (Campbell 1998: 22–33) Vymezování se vůči nepříteli a jinakosti zůstalo beze změny. Stejně tak vnímání se jako nadřazený národ bojující proti zlu, jakožto charakteristický rys formování americké identity. USA se angažovaly ve spoustě válečných konfliktů odehrávajících se mimo jejich území.¹⁷ Teroristické útoky z 11. září 2001 znamenaly pro USA historický předěl, jelikož byly přímou agresí na jejich území. Tehdejší americký prezident George W. Bush po útocích prohlásil, že „*Američané znají války, ale v posledních 136 letech to byly, s výjimkou neděle v roce 1941, války na cizí půdě*“ (Bush 2001b).¹⁸ Této skutečnosti proto odpovídá povaha a intenzita americké reakce na útoky.

3.2. Americká definice terorismu

Klíčovým prvkem konstituování identity USA je obraz nepřítele a vymezování se vůči jinakosti. V současnosti je primárním nepřítelem USA globální terorismus, vůči němuž se vymezuje. Jak již bylo v práci zmíněno, neklade si za cíl poskytnout univerzální definici terorismu, nicméně pro účely práce je nezbytné vymezit, jak terorismus vnímají USA, jelikož na základě své definice této hrozby formulují svoji protiteroristickou politiku. Vnímání hrozby a bezpečnosti je dle sociálních konstruktivistů subjektivní, a proto i vnímání hrozby globálního terorismu a jeho definice se může v případě jednotlivých států lišit. Není výjimkou, aby v rámci jednoho státu koexistovalo více odlišných definic terorismu.

V rámci USA také vzniklo několik definic terorismu. Podle amerického ministerstva obrany je terorismus „*záměrné používání násilí s cílem vyvolávat strach a jeho prostřednictvím nutit veřejnou správu nebo společnost, aby něco udělala nebo naopak neudělala. Cíle terorismu mají ideologickou, náboženskou nebo politickou povahu.*“ Federální úřad pro vyšetřování (FBI) definuje terorismus jako „*politicky nebo sociálně motivované, nepovolené a neoprávněné použití síly a násilí proti osobám nebo hmotným statkům, jehož cílem je zastrášovat veřejnou správu nebo populaci, nebo*

¹⁷ Mezi lety 1779 až 1979 podle údajů Kongresu podnikly USA více než 200 vojenských výprav, převážně v rozvojovém světě (Klein 1994: 91).

¹⁸ Nedělí roku 1941 odkazuje G. W. Bush na japonský útok na námořní základnu v Pearl Harboru 7. prosince 1941.

ji nutit k tomu, aby něco učinila.“ Americké ministerstvo zahraničí definuje teroristu jako osobu, která se „*po předchozí tajné a pokoutné přípravě, veden politickou pohnutkou, záměrně dopustí násilí na takových cílech, které nejsou ozbrojeny. Jeho hlavním cílem je ovlivnit veřejné mínění.*“ (Eichler 2010: 165) Podle někdejšího zástupce ředitele protiteroristického odboru Ústřední zpravodajské služby (CIA) Paula Pillara má terorismus čtyři základní rysy. Prvním je záměr a delší příprava, druhým politický motiv, kterým je změna současného režimu, třetím je zaměření se na nevojenské cíle a posledním je, že teroristické činy páchají podstatní skupiny a organizace (Boniface 2005: 97). Přes neexistenci jedné ucelené definice se Američané ohledně terorismu shodují na několika základních rysech, jimiž jsou politicky zaměřené plánované násilné akce uskutečňované podstatními skupinami, které útočí na nevojenské cíle.

3.3. Reakce USA na teroristické útoky z 11. září 2001

Dopoledne 11. září 2001 unesla malá skupina teroristů čtyři letadla, která následně nasměrovala na čtyři cíle, dvě věže Světového obchodního centra v New Yorku, Pentagon a Washington. První tři letadla zasáhla své cíle, zatímco poslední se zřítilo na pole v Pensylvánii. Útok na symboly americké hospodářské, vojenské a politické moci si vyžádal přes 3000 obětí, přičemž oběťmi byli lidé různých národností. Celý svět soucítil s USA a vyjádřil jim podporu, například bývalý spolkový kancléř Německa Gerhard Schröder oznámil bezvýhradnou solidaritu Německa s USA. Henry Kissinger radil USA a spojencům, aby z teroristické politiky neudělaly střet civilizací Západu a Východu, ale boj proti radikální menšině. Následně G. W. Bush navštívil mešitu ve Washingtonu, kde zdůraznil, že nepřítelem není islám, ale fundamentalistický islám. (Metzler 2010: 87)

Útoky měly dopad jak na mezinárodní, tak na vnitropolitickou situaci USA. V mezinárodním měřítku ovlivnily útoky jednání USA na půdě mezinárodních organizací a zejména v rámci vyhlášení války proti teroru, kterou následovaly války na Blízkém východě a Střední Asii, především pak v Afghánistánu (2001) a Iráku (2003) Vláda G. W. Bushe hned druhý den po útocích oznámila, že za útoky stojí teroristická organizace Al-Káida a označila je za útok sil zla proti silám dobra. Následně vyzvaly USA vládu Talibánu v Afghánistánu k vydání vůdce organizace Usámy bin

Ládina, pod pohružkou vojenského útoku. Jelikož tento požadavek nebyl naplněn, podařilo se USA velmi rychle vytvořit mezinárodní koalici proti teroru.¹⁹ Po teroristických útocích z 11. září NATO poprvé ve své historii schválilo kolektivní stav a obrany, a tak již 7. října zahájily USA a Velká Británie letecké útoky v Afghánistánu.²⁰ (Heideking, Mauch 2012: 402–404)

Po žádných předešlých teroristických útocích se Američané necítili být tolik ohrožení a vyděšení, jako po 11. září. Útoky prokázaly zranitelnost USA, kterou si začaly plně uvědomovat. Na konci října 2001 věřilo pouze 18 % obyvatelstva, že je americká vláda bude schopna ochránit před útoky teroristů. Největším vnitropolitickým důsledkem útoků z 11. září byla rozsáhlá reorganizace vlády, která měla za následek vznik ministerstva pro vnitřní bezpečnost, formálně zřízeného počátkem roku 2003.²¹ V reakci na teroristické útoky také došlo k posílení právního státu zavedením nových právních principů a bezpečnostně politických opatření. Základ tvořil Zákon o sjednocování a posilování Ameriky poskytováním vhodných pomůcek potřebných pro stíhání a bránění terorismu z roku 2001, známý také jako vlastenecký zákon (USA Patriot Act).²² (Tamtéž: 403–410) Patriot Act např. posílil pravomoci policejních složek v oblasti sledování a kompetence tajných služeb ve jménu národní bezpečnosti a také zpřísnil tresty pro pachatele teroristických činů (USA Patriot Act 2001).²³ Jakožto vrchní velitel amerických ozbrojených sil využil G. W. Bush svých pravomocí ke zřízení vojenských soudů pro válečné zajatce. Tento krok byl velmi kontroverzní a čelil značné kritice především z řad bojovníků za lidská práva, jelikož jako důkazní materiál byla uznávána i svědectví z odposlechů. Kritika utichla až po zavedení garance transparentnosti řízení a obhajoby obžalovaných ale především vyjádření, že žádné vojenské procesy nebudou v nejbližší době probíhat. (Heideking, Mauch 2012: 412)

¹⁹ K mezinárodní koalici proti teroru patřily mimo státy NATO také Rusko, Čína, Indie a Pákistán (Heideking, Mauch 2012: 404).

²⁰ Podle článku 5 Severoatlantické smlouvy je ozbrojený útok proti jednomu nebo více členů aliance považován za útok proti všem (Severoatlantická smlouva 1949: článek 5).

²¹ Ministerstvo pro vnitřní bezpečnost se stalo třetím největším ministerstvem spojujícím 22 federálních úřadů zabývajících se bezpečností. Instituce čítá na 160 tisíc zaměstnanců a její rozpočet převyšuje 36 miliard amerických dolarů (Heideking, Mauch 2012: 410).

²² V anglickém znění *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001*.

²³ Zavedením nového ministerstva i posílením právního státu reagoval G.W. Bush na selhání FBI a CIA ohledně útoků z 11. září. FBI i přes varování nesledovala stopu, která mohla vést k jednomu z únosců letadla a CIA neudala dva únosce imigračním úřadům, přesto, že věděla o jejich příslušnosti k Al-Káidě. (Heideking, Mauch 2012: 411)

Útoky z 11. září 2001 potvrdily, že jedinou možností, jak zranit tak silnou zemi jakou jsou USA, je terorismus.²⁴ Přímý střet by neměl šanci na úspěch. Tyto teroristické útoky, ale i následné útoky v Madridu nebo v Londýně, potvrdily správnost americké definice, která charakterizuje terorismus jako politicky zaměřené plánované akce podnikané na podstatné úrovni. Bushova administrativa zaujala subjektivní přístup k vysvětlení útoků, které prezentovala jako úder sil zla proti silám dobra, proti všemu, čeho jsou USA symbolem.²⁵ G. W. Bush označil za příčinu teroristických útoků *„nenávisť vůči takovým základním hodnotám, kterými jsou demokracie, snášenlivost, svoboda vyjadřování i náboženství a spolu s tím i nenávisť k ženám, křesťanům a židům.“* Rozkol mezi USA a EU spočívá také v tom, že většina západoevropských politiků s přesvědčením USA, že jsou v dodržování těchto hodnot nejdále, zcela nesouhlasí. (Eichler 2007: 181–182) O vnímání USA jako sílu dobra a kolébkou svobody svědčí i projev G. W. Bushe tři dny po útocích z 11. září *„naše povinnost k historii je již jasná: musíme odpovědět na tyto útoky a zbavit svět zla. ...Svět vytvořil v každé generaci nepřátele lidské svobody. Zaútočili na Ameriku, protože je domovem a ochráncem svobody.“* V tomto projevu naznačil i kurz, kterým se budou USA ubírat *„Válka je proti nám vedena tajně, pokoutně a vražedně. Tento národ je mírový, ale zuřivý, pokud je rozdmýchán hněvem. Tento konflikt začal načasováním a podmínkami jiných, ale tehdy a tak, jak my si zvolíme.“* (Bush 2001a) Ve svých pozdějších projevech si zachoval stejnou rétoriku, kdy i nadále kladl velký důraz na užití vojenské síly a důležitost ofenzivy *„obrana vlasti a protiraketová obrana jsou součástí větší bezpečnosti, a jsou základními prioritami Ameriky. Nicméně válka proti teroru nebude vyhrána díky defenzivě. Musíme přenést válku k nepříteli, zničit jeho plány a čelit největším hrozbám dříve, než se vyskytnou. Ve světě, do kterého jsme vstoupili, je jedinou cestou k bezpečí akce. A tento národ bude jednat“* (Bush 2002a).

G. W. Bush využíval ve svých projevech k obrození národa a identity především historické a náboženské odkazy, které se využívaly již dříve, a které *„fungovaly v klíčových momentech americké historie, které byly obzvlášť důležité pro reprodukci identity“* (Campbell 1998: 72). Bushovy projevy vyzdvihují americký národ,

²⁴ Relativně malá organizace čítající několik stovek nebo nejvýše pár tisíc členů zasáhla stát vynakládající na svou obranu téměř 40 % celosvětových vojenských výdajů (Eichler 2007: 181).

²⁵ G. W. Bush zastával funkci prezidenta USA od ledna 2001 do ledna 2009.

jeho vyvolenost bohem a také jeho mravní nadřazenost v kontextu boje dobra proti zlu. Teroristické útoky mu tedy poskytly možnost využít tyto historické odkazy k národnímu obrození, jak dokazuje prezident v proslovu „*kvůli této tragédii obnovíme a získáme zpět naše silné americké hodnoty*“ (Bush 2001c). Historické a náboženské odkazy stejně jako nadřazenost a vyvolenost USA je patrná z následujících projevu amerického prezidenta. „*Zaútočili na Ameriku, jelikož jsme domovem a obránce svobody, a závazek našich otců je voláním naší doby...ani smrt, ani život, ani andělé, ani knížectví, ani mocnosti, ani věci současné nebo budoucí, ani úspěchy či neúspěchy nás neoddelí od boží lásky*“ (Bush 2001a), „...*v našem zármutku a hněvu jsme našli svou misi a svůj čas...pro tuto věc shromáždíme celý svět...a neselžeme*“ (Bush 2001b). „*Během posledních dvou měsíců jsme ukázali světu, že Amerika je velký národem, ...probuzeným v nebezpečí...vynikajícím národem, plným slušných a milujících lidí, lidí víry, kteří chtějí svobodu a příležitosti pro všechny ve světě...bojovat musíme v zámoří, ale také doma...vedeme válku za záchranu samotné civilizace...Amerika se vynoří silnější, s novým duchem hrdosti a patriotismu, méně nevinná, ale silnější a jednotnější,*“ v tomto projevu ještě zdůraznil, že „*Afghánistán je pouze počátkem našich snah ve světě...kdekoli existují teroristické organizace globálního dosahu, Spojené státy a jejich spojenci je najdou a zničí.*“ (Bush 2001c)

Pár dní po útoku také G. W. Bush ve svém projevu prohlásil známou větu „*bud' jste s námi, nebo s teroristy*“ (Bush 2001b). V podobném duchu se vyjádřil i americký senátor a pozdější prezidentský kandidát, republikán John McCain „*den zúčtování se blíží nejen pro Saddáma Hussajna, ale též pro všechny členy atlantického společenství, jejichž vlády stojí před volbou zbavit se hrozby, jíž každodenně čelíme ze strany tohoto zločinného režimu, nebo pokračovat i nadále tak, jako by takové chování bylo i po 11. září možné tolerovat*“ (McCain in Šedivý 2002: 17). Hranice mezi spojencem a nepřitelem je tedy velmi tenká. G. W. Bush také ve svých projevech a vyjádřeních používal další část americké identity z dob dobývání amerického západu, a to mýtus hranice. Pro americkou identitu je hranice významná jako otevřený a lákavý prostor pro ty, kteří hledají úspěch, ale také jako hranice mezi barbarstvím a civilizací, mezi chaosem a řádem, která se neustále posouvá. V kontextu rétoriky amerického západu bývá Evropa přirovnávána po útocích z 11. září k zbabělým měšťanům, kteří v americkém westernovém filmu nepodpořili svého šerifa (Campbell 1998: 146).

V rámci řešení globálního terorismu se vyprofilovaly dva základní přístupy. Prvním přístupem je válka proti terorismu, známým také jako Global War on Terror (GWOT) a druhým je boj proti terorismu příznačný především pro Organizaci spojených národů (OSN) a EU, kterému se budu podrobněji věnovat ve čtvrté kapitole. Válku proti terorismu prosazuje USA, především pak Bushova administrativa, která proti terorismu bojuje několika způsoby. Působení teroristických organizací se snaží omezit opatřeními proti jejich finančnímu sponzoringu nebo prostřednictvím veřejné diplomacie. Nicméně v přístupu USA dominuje důraz na vojenské prostředky, které jsou zakotveny v několika strategických dokumentech upřesňujících charakter hrozby terorismu a opatření, jak mu čelit. Užití síly nebo vůle jednat unilaterálně za účelem zničení terorismu je vyjádřena například v Národní strategii USA ze září 2002, kde se uvádí, že porážky terorismu dosáhnou „*přímými a nepřetržitými akcemi za užití všech prvků národní a mezinárodní moci. Naším bezprostředním cílem jsou teroristické organizace globálního dosahu a jakýkoli teroristický nebo státní sponzor terorismu pokoušející se získat zbraně hromadného ničení nebo jejich předchůdce,*“ a dále „*obranou Spojených států, Američanů a našich zájmů doma i v zahraničí prostřednictvím identifikování a zneškodněním hrozeb dříve, než dosáhnou našich hranic. Přesto, že se Spojené státy budou neustále pokoušet získat podporu mezinárodní komunity, nebudeme váhat jednat samy, pokud to bude nezbytné, uplatnit naše právo na sebeobranu preemptivním jednáním proti teroristům způsobujícím újmu našim lidem a naší zemi.*“ (Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických 2002: 6)

Stejná rétorika se objevuje i v Národní bezpečnostní strategii z roku 2006. G. W. Bush zde mluví o dvou možných cestách, cestě strachu nebo sebejistoty. První, zahrnující izolacionismus, protekcionismus a ustupování, vždy přinesla pouze více a větší problémy. Proto zvolil druhou cestu, cestu vůdcovství, otevřeného trhu, členění výzvám a válku s nepřáteli v zahraničí, aby jim zabránil přenést válku na americké území. Zdůrazňuje, že tento přístup je konzistentní s historií americké zahraniční politiky a říká, že stejně jako za prezidenta Harryho Trumana a Ronalda Reagana, je nyní americký přístup idealistický ohledně národních cílů a realistický ohledně prostředků, kterými je chce dosáhnout. Zajímavým faktem je, že Bushova administrativa v této strategii uvádí, že terorismus není produktem chudoby, čímž se odlišuje od EU. G. W. Bush zde uvádí, že teroristé zodpovědní za 11. září pocházeli ze střední třídy a vůdce Usáma bin Ládín dokonce z bohaté rodiny. Jako

hlavní příčiny terorismu uvádí politické odcizení, křivdy, ze kterých viní ostatní, subkulturu konspirací a ideologie, která ospravedlňuje vraždu. Ve válce proti terorismu USA zdůrazňuje prevenci útoků, než k nim dojde, zabránit teroristům získat zbraně hromadného ničení, odříznout teroristické skupiny od podpory a útočiště darebáckých států a zabránit jim ovládnout stát, který by mohli využívat jako základnu. (Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických 2006: 9–12)

USA vsadily v boji s terorismem na užití vojenské síly, jelikož z technologického hlediska je jejich armáda nejmodernější na světě. Důvěra v její sílu se projevila také v projevu G. W. Bushe z roku 2003, kdy prohlásil, že „s novými taktickými postupy a přesně naváděnými zbraněmi můžeme dosáhnout svých vojenských cílů bez přímého násilí na civilním obyvatelstvu“ (Bush 2003). Americká armáda je také nejlepší, pokud jde o uplatňování revolučních záležitostí ve vojenství. „Vyniká schopností zasahovat na velkou vzdálenost přesné a ničující údery, po kterých se nepřátelská vojska hrouť ještě dříve, než vůbec uvidí svého protivníka,“ což se projevilo například při operaci Irácká svoboda, při jejímž spuštění ministr obrany USA prohlásil, že údery budou mít dílu a rozsah, jaké nebyly nikdy předtím k vidění. Díky vojenské převaze mohou USA uplatňovat strategii preemptivních i preventivních válek a zároveň svrhávat diktátorské režimy (Eichler 2010: 208) Podporu preventivního útoku vyjádřil i Bushův viceprezident Dick Cheney, když prohlásil, že „rizika nečinnosti jsou větší, než rizika akce“ (Cheney in Sifry, Cerv 2003: 298). Užití vojenské síly jako řešení hrozby terorismu po 11. září způsobilo spory mezi USA a jejich spojenci, ale i mezi nestátními aktéry a mezinárodními organizacemi. Bushův koncept války proti teroru se stal ještě více kontroverzním poté, co byl využit ve válce proti Iráku, přičemž existovala možnost jeho rozšíření i na další státy tzv. „osy zla,“ kterou G. W. Bush vymezil v roce 2002 a zařadil do ní Irák, Írán a Severní Koreu. Do států osy zla byly následně přidány Bushovým spolupracovníkem ještě Kuba, Libye a Sýrie. (Mareš 2010: 133–134)

Silný vojenský přístup USA, především po dobytí iráckého Bagdádu, měl alespoň dočasný pozitivní dopad a to v případě snížení podpory globálního terorismu mezi arabskými státy. Především Libye a Sýrie, zařazené USA na seznam států podporujících terorismus, se obávaly, že by po Iráku a Saddámu Husajnovi mohly přijít na řadu oni, a proto své jednání pozměnily pod vlivem možné hrozby. Nicméně tento

postup má i slabé stránky, jelikož se jedná o přímou odpověď na nepřímou strategii. Slabina přístupu USA vyplývá ze základní charakteristiky terorismu, na které se shoduje převážná část definic. Ta říká, že smyslem terorismu je vládu donutit, aby něco přestala dělat nebo naopak udělala, například se zdiskreditovala v očích svého obyvatelstva nebo mezinárodní komunity. V tomto smyslu americká vojenská invaze do Iráku v roce 2003 naplnila záměr teroristů ohledně útoků z 11. září 2001. Vyprovokovali americkou vládu k vojenskému a kontroverznímu kroku, který navíc zapříčil ztrátu široké bezvýhradné podpory amerických spojenců. (Kiras 2008: 229–230) Toto výstižně zhodnotil Danier Vernet, vedoucí rubriky francouzského deníku Le Monde, když k pátému výročí teroristických útoků z 11. září napsal, že *„cílem zůstává zničení Al-Káidy a delegitimizace její ideologie, ale tento úkol je dnes mnohem náročnější. V uplynulých pěti letech teroristé dotlačili USA ke střetu civilizací, který si Al-Káida přála“* (Vernet in Eichler 2010: 209–210). Vojenský úspěch USA vyvolal negativní odpovědi globálních teroristů, kteří na vojenský zásah odpověděli útoky na jiném místě, například v již zmiňovaném Madridě nebo Londýně. Potvrdilo se tam varování Samuela Huntigtona, že *„intervence Západu do záležitostí jiné civilizace je v multicivilizačním světě pravděpodobně tím nejnebezpečnějším zdrojem nestability a potenciálního globálního konfliktu“* (Huntington 1995: 381).

Na základě výše uvedeného vyplývá, že válka proti terorismu, stejně tak jako terorismus, má účinky jak pozitivní a chtěné, tak i negativní a nechtěné. Každý vojenský a represivní zásah proti teroristům jim zároveň pomáhá přiživovat pozici obětí globalizace a v důsledku toho rozšiřovat svou základnu stoupenců i podporovatelů. Také teroristům poskytuje možnost každý další teroristický útok s vysokým počtem obětí, kterému USA a spojenci nedokáží předejít, prezentovat jako neúspěch války proti teroru a tím pádem i důkaz, že vojenskou cestou být terorismus nemůže být vymýcen. (Eichler 2010: 210) Podle Andreaniho Gillese navíc válka proti terorismu, především pak válka v Iráku, poskytla Al-Káidě tři významné výhody. Poskytla jí nové zdůvodnění svého boje, jelikož USA okupovala arabskou zemi, poskytla jí útočiště vytvořené jako důsledek válkou zničené země a nakonec jí poskytla vhodné cvičiště (Gilles 2004: 46). Sám G. W. Bush pevně věří, že válku proti terorismu lze vyhrát. Je nutné šířit svobodu na blízkém východě, jelikož svobodné společnosti jsou více nadějně a lépe se vyrovnají z frustrací, z které vzniká terorismus (Bush 2004).

Barack Obama, který převzal úřad amerického prezidenta v roce 2009, zmínil diskurz Bushovy administrativy. Zavrhl snahu přeměnit svět podle amerických představ, nadměrné spoléhání a užívání vojenských prostředků a nadřazené a přezíravé chování ke spojencům. Zdůraznil, že by neměly vnucovat vojenské řešení irácké občanské války, jelikož skutečný mír mohou nastolit pouze iráčtí vůdci. Za cíl si stanovil přehodnocení vyzbrojovacích programů, aby odpovídaly bezpečnostním hrozbám. Při nasazení amerických vojenských sil položil důraz na politické podmínky jejich úspěšnosti, kterými jsou spojenecká podpora, snaha o minimalizování zabíjení ve světě a pomoc při následné obnově a rekonstrukci. (Eichler 2010: 216)

V květnu 2010 vydal B. Obama novou Národní bezpečnostní strategii, kde prohlásil, že americké ozbrojené síly budou i nadále základním kamenem jejich bezpečnosti, ale je nutné doplnit je prací diplomatů, rozvojových expertů, inteligencí a prosazováním práva, posílením justice a spoluprací se spojenci. B. Obama zde zdůrazňuje, že USA jsou ve válce s terorismem, nikoli s islámem. Ve válce proti terorismu se zaměří zejména na prevenci útoků na americké půdě, posílení letecké bezpečnosti, zabránění teroristům získat zbraně hromadného ničení, znemožnění schopnosti Al-Káidy ohrožovat Američany, jejich spojence a partnery a jejich zájmy v zámoří nebo na Afghánistán a Pákistán, jakožto epicentra extremismu Al-Káidy. Přesto, že v rámci strategie se objevují i jiné nástroje, vojenské prostředky zde i nadále dominují. (Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických 2010: 19–21) Do roku 2015 se B. Obamovi podařilo snížit počet jednotek nasazených v Afghánistánu a Iráku z 180 000 když nastupoval do úřadu na 15 000 v roce 2015. Terorismus jako hrozbu uvedl i ve strategii z roku 2015, kdy také zdůraznil, že „...*musíme si uvědomit, že chytrá národní strategie nespolehá pouze na vojenskou moc... z dlouhodobého hlediska je...boj s ideologií a příčinami násilného extremismu důležitější, než naše schopnost porazit teroristy na bitevním poli.*“ V této strategii B. Obama považuje terorismus za hrozbu, která zcela nevymizela, ale je podstatně menší než dříve. Také chce upustit od nákladných bojů ve velkém měřítku, jejichž tíhu převážně nesly USA a zaměřit se na více udržitelný přístup sestávající ze zaměření na konkrétní operace nebo prevenci terorismu. Dále uvádí, že snížení vojenských sil v zámoří je možné především díky oběti americké armády. (Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických 2015: 9–10)

3.4. Zařazení USA do konceptu R. Coopera

Závěrem této kapitoly se pokusím zařadit USA do oblasti identit států podle konceptu R. Coopera, který popsal předmoderní, moderní a postmoderní oblast. Jak již bylo uvedeno, případ USA je komplikovaný. V době vytvoření konceptu nezapadaly jasně do žádného z konceptů, respektive nebylo zcela zřejmé, zda spadají do moderní nebo postmoderní oblasti. Pro připomenutí, předmoderní oblast, kterou charakterizují především slabé a zhroucené státy, sužují především vnitrostátní války a vláda nedisponuje monopolem moci a použitím násilí. V moderní oblasti se nacházejí tradiční státy střežící svou suverenitu a monopol moci a použití násilí, což zároveň tvoří základní princip jejich identity. V poslední, postmoderní oblasti, se státy vymezují proti modernímu pojetí. Přijímají omezení své suverenity, preferují spolupráci v mezinárodním prostředí a podporují sdílení a šíření pozitivních hodnot. V rámci konceptu postmoderní identity stanovil R. Cooper pět kritérií, která jsou popsána v teoretické části práce. Dají se shrnout jako propojení domácích a zahraničních záležitostí, vzájemné zasahování a dohled nad vnitřními záležitostmi států, odmítnutí užití síly k řešení sporů, pokles významu státních hranic a bezpečnost je založena na transparentnosti a interdependenci.

Podle R. Coopera není zařazení USA do jedné z oblastí jednoduché, jelikož je jejich případ nejasný. Od svého založení, během 19. století a po většinu 20. století byly USA typickým představitelem moderního státu. Suverenita, monopol moci a užití násilí, národní zájem, oddělení domácích a zahraničních záležitostí nebo úzké pojetí bezpečnosti definované jako absence vojenského ohrožení, tvořily základní princip identity USA. Vždy, když byly v ohrožení jejich zájmy, případně zájmy jejich spojenců sdílejících stejné hodnoty, neváhaly užit vojenskou sílu. Zároveň během 20. století, zejména v oblasti problematiky jaderných zbraní, vykazovaly USA i prvky směřující spíše k postmodernímu vnímání mezinárodních vztahů. (Cooper 2002: 15)

Do jisté míry by tak USA mohly být postmoderním státem, nicméně R. Cooper tvrdí, že *„není jasné, zda americká vláda nebo Kongres přijímají nezbytnost nebo výhody vzájemné interdependence a z toho plynoucí otevřenost, vzájemný dohled a vzájemné vměšování do té míry, jako většina evropských vlád.“* Proti jednoznačnému

přiřazení USA k postmoderní oblasti svědčí i jejich relativní neochota přijmout kontroly v rámci Úmluvy o chemických zbraních nebo zdrženlivost ohledně některých nápadů Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE). (Cooper 2000: 29) Kongres také neratifikoval Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek (Šedivý 2002: 13). Příčina neochoty USA plně přijmout postmoderní identitu může spočívat v postavení, které mají ve světě. Jsou vnímány jako ochránci západního světa a jejich hodnot, a kvůli svému silnému mocenskému postavení se nemusí obávat ostatních zemí, natož přijmout myšlenku postmoderní bezpečnosti založenou na vzájemné zranitelnosti. Tuto myšlenku USA akceptují pouze v oblasti problematiky jaderných zbraní, kde jsou ochotné omezit alespoň částečně svou suverenitu, nicméně R. Cooper i přesto tvrdí, že ani v oblasti jaderných zbraní USA zcela neakceptují premisy postmoderní identity.²⁶ (Cooper 2000: 29)

Zařadit USA k jednomu z konceptů moderní nebo postmoderní identity nebylo v době vytvoření konceptu jednoduché, jelikož vykazovaly prvky jak moderní, tak postmoderní identity. Jelikož je postmoderní identita států vnímána jako jejich vyšší vývojový stupeň, kdy je upuštěno od chápání států a jejich funkcí v tradičním smyslu, značilo vykazování postmoderních prvků USA jejich možný posun od moderní k postmoderní identitě. Nicméně pochybnosti o identitě USA byly do značné míry rozptýleny po teroristických útocích z 11. září 2001. Následující vývoj událostí ukázal, že USA jsou zakotveny v moderní oblasti. Projevy moderní identity USA lze pozorovat zejména při jednáních týkajících se posilování mezinárodních institucí vykazujících postmoderní prvky, jako je omezování státní suverenity nebo vměšování do vnitřních záležitostí států. USA se nejdříve snažily brzdit a následně se nepřipojily k Úmluvě o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob biologických a toxinových zbraní a jejich zničení, v prosinci 2001 USA vypověděly Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany, neratifikovaly Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek nebo se snažily v OSN zablokovat přijetí Úmluvy o zákazu mučení. (Šedivý 2002: 13)

Všechny tyto instituce a smlouvy měly posílit postmoderní prvky mezinárodních vztahů, které by v konečném důsledku omezily suverenitu jednotlivých států a vytvářejí nadstátní řád, kterému by podléhaly. Od nástupu G. W. Bushe do úřadu, ale především

²⁶ Náznak postmoderní diplomacie USA lze vidět například ve smlouvách o jaderných zbraních s Ruskem jako START4 nebo smlouva ABM, která má zachovat vzájemnou zranitelnost (Cooper 2000: 29).

pak po 11. září, dochází k revizi amerických mezinárodněprávních závazků nebo k jejich uvolňování v případě ohrožení jejich národní suverenity. V této souvislosti poukazuje John G. Ruggie na paradox, kdy k nelibosti svých spojenců USA opouští systém mezinárodních institucí, který během 20. století vytvořily (Ruggie 1998: 217). Vše nasvědčuje tomu, že zejména po 11. září převládá v USA unilaterální přístup k mezinárodní politice.

4. Evropská unie

Následující kapitola se nejdříve zaměří na to, jak se vytvářela identita Evropy a následně EU v historickém kontextu. Proces utváření identity Evropy a EU byl delší a během její dlouhé historie ji ovlivnilo mnoho faktorů. Dále zde bude vymezena definice terorismu podle EU, přičemž se zaměřím primárně na EU jako celek. Jelikož je podle konstruktivistů vnímání bezpečnosti a ohrožení subjektivní, i vnímání terorismu, jeho definice a případné řešení této problematiky se může mezi státy lišit. Po vymezení identity EU se zaměřím na to, jestli a případně jak, se změnila v souvislosti s teroristickými útoky z 11. září 2001. Analýza proběhne na základě relevantních textů a projevů amerických státníků. V závěru kapitoly proběhne zařazení identity EU do jedné z oblastí konceptu R. Coopera. Případ EU není komplikovaný jako případ USA. R. Cooper ji ve svém konceptu zařadil do oblasti postmoderní identity, které přiřadil pět kritérií. V rámci přiřazení EU k postmoderní identitě se tedy pokusím zhodnotit, zda a případně jak EU kritéria naplňuje.

4.1. Historický kontext formování identity

Před vypuknutím války v Iráku v roce 2003 si Bushova administrativa stěžovala na to, že EU preferuje diplomacii před akcí, a že jediné, co dokáže, je uspořádávání summitů. Toto tvrzení bylo zejména o druhé polovině 20. století pravdivé, nicméně pochopitelné v širším historickém kontextu. Právě díky summitům po druhé světové válce nedošlo k žádné válce mezi mocnými evropskými státy. (Stephens 2010: 45) Zde lze vidět, že je důležité znát historický kontext a zkušenosti států, ať už spojenců nebo nepřátel, jelikož formují jejich identitu, na základě které jednají. Evropa a následně EU se vyvíjely odlišně oproti USA. Již od starověku zde existoval velký počet států, které se utvářely především na základě etnické, jazykové a kulturní příslušnosti. Tyto státy bojovaly o přežití, expandovaly nebo zanikaly. Expanzivní politika probíhala zejména díky vojenské síle nebo dříve uplatňované sňatkové politice. I přesto se již od starověku objevovaly myšlenky na sjednocení Evropy, nicméně se od dnešní podoby EU velmi lišily. Počáteční snahy sjednotit Evropu lze pozorovat již ve starověkém Řecku nebo Římě, kdy se tyto říše snažily pod svou správou získat co největší část území. Snahy pokračovaly i ve středověku, kde se myšlenkou

sjednocené Evropy zabývala spousta panovníků, státníků, spisovatelů, filozofů a duchovních hodnostářů. Za zmínku stojí například představa papeže Pia II. z 15. století, který propagoval myšlenku sjednocených evropských států pod papežskou autoritou, což bylo pro Evropany nepřijatelné. Ve stejné době přišel se svým návrhem i český král Jiří u Poděbrad, který v dokumentu Smlouva o nastolení míru v celém křesťanstvu navrhoval zřízení spolku křesťanských států. (Veber 2009: 73–77) Za těmito návrhy stála mimo jiné snaha o vytvoření kolektivní obrany proti Turkům, kteří ohrožovali Evropu. Tyto pokusy stejně jako mnohé další, nebyly úspěšné. Počátkem 19. století se o vojenské sjednocení Evropy do konfederace pod jedním panovníkem, císařem, pokusil Napoleon, který byl nicméně roku 1815 definitivně poražen (Dušek 2007: 17).

Významným mezníkem pro formování evropské identity se stal rok 1648, kdy došlo Vestfálským mírem k ukončení třicetileté války. Od tohoto mezníku se také hovoří o vzniku moderních evropských států. Nedošlo pouze k reorganizaci starého systému, ale ke vzniku nového, kde začal převládat koncept rovnováhy moci. (Cooper 2000: 7–8) Rok 1648 označuje také R. Cooper za počáteční fázi evropské moderní identity, která byla překonána až počátky evropské integrace. Riziko válek hrozilo nadále i přes snahy jim zabránit. Po napoleonských válkách vznikla Svatá aliance, která si kladla za cíl udržovat v Evropě statut quo, tedy politiku respektující stávající územní rozdělení.²⁷ (Dušek 2007: 18) Po turbulentním 19. století, kdy se mnohonárodnostní státy potýkaly se silným nacionalismem, přišlo 20. století a s ním i největší války, jaké do té doby Evropa a svět zažily.

První (1914–1918) i druhá (1939–1945) světová válka ale i meziválečné období je pravděpodobně nejtemnějším obdobím evropských dějin. Hrůzami světových válek a komunismem utrpěla Evropa ve všech ohledech, přes kulturu, hospodářství až po politiku. Evropa začala postupně ztrácet světový primát, který přebíraly USA. Pomohly Evropě ukončit první i druhou světovou válku a především se angažovaly v její poválečné rekonstrukci. Díky finanční pomoci USA se Evropa relativně rychle obnovila a dokonce zažívala hospodářský, demografický i intelektuální rozkvět (například Judt 2008: kapitola X). Marshallův plán evropské obnovy, navržený

²⁷ Původně koalici Svaté aliance tvořily státy Rusko, Rakousko a Prusko a později i Francie a další evropské státy (Dušek 2007: 18).

americkým ministrem zahraničí Georgem C. Marshalllem v roce 1947, měl kromě finanční pomoci válkou zničené Evropy sloužit zároveň jako hráz proti sovětské expanzi v Evropě. Nicméně pod nátlakem sovětského vůdce Josifa V. Stalina se většina východoevropských států k Marshallovu plánu nepřipojila.²⁸ (Judt 2008: 90 – 93)

Britský premiér Winston Churchill si uvědomoval nebezpečí plynoucí ze Sovětského svazu a již ve svém projevu z roku 1946 prohlásil, že „*Evropa je rozdělena železnou oponou*“ (Churchill 1946a). V podobné duchu se nesl i jeho další projev, kde zdůraznil, že „*musíme vytvořit Spojené státy evropské*“ (Churchill 1946b). touto myšlenkou se ale zaobíral již dříve, v říjnu 1942 napsal britskému ministrovi zahraničí Anthonymu Edenovi „*Musím přiznat, že mé myšlenky se zabývají převážně Evropou, oživením její slávy, mateřského kontinentu moderních národů a civilizace. Byla by nesmírná pohroma, kdyby ruské barbarství přemohlo kulturu a nezávislost starých evropských států. I když se to nyní nezdá, věřím, že evropská rodina může jednat jednotně pod záštitou Rady Evropy. Těším se na spojené státy evropské, ve kterých budou hranice mezi národy minimalizovány, a bude možné cestovat bez omezení...*“ (Churchill in Chopra 1974: 167–168).

Po skončení druhé světové války se v Evropě postupně vyprofilovaly dvě sféry vlivu, americká a sovětská. Bipolární rozdělení moci vyústilo v konflikt mezi západem a východem, označovaným jako studená válka, kdy byl každý krok druhé strany vnímán jako ohrožení vlastních zájmů (Heideking, Mauch 2012: 283). Studená válka a hrozba sovětského komunismu měla za následek závazek USA k dlouhodobé vojenské přítomnosti v Evropě. V rámci NATO vytvořily USA a EU severoatlantickou obrannou alianci, kterou Američané vnímali jako nástroj, prostřednictvím kterého se Evropané naučí spolupracovat a lépe spravovat své záležitosti, v tomto případě vlastní vojenskou obranu. (Judt 2008: 149–151) Nicméně nastal opačný efekt, kdy si EU zvykla na poskytování vojenské obrany ze strany USA po dobu studené války. Evropské vlády proto necítily potřebu činit kroky směřující k zajištění vlastní bezpečnosti. Pro EU paradoxně představovala bipolární rovnováha během studené války zdroj stability. (Stephens 2010: 45)

²⁸ Kromě západní Evropy se k plánu připojilo Řecko a Turecko (Judt 2008: 92).

V tomto poválečném bipolárním prostředí, kdy z USA do Evropy směřovala ekonomická i vojenská pomoc, se pro evropské státy vytvořilo vhodné klima na projekt, který by jim pomohl ekonomicky a zároveň minimalizoval možnost nového válečného konfliktu na evropské půdě. Počátky současné EU se datují do roku 1948, kdy byla vytvořena obranná aliance evropských států²⁹, ale zejména pak v roce 1951, kdy byla podepsána Smlouva o Evropském společenství uhlí a oceli (ESUO).³⁰ Význam ESUO spočívá v tom, že se jednalo o první fungující nadnárodní evropskou instituci, která odstartovala proces evropské integrace. Pokusy o integraci v oblasti bezpečnostní nebo politické byly zpočátku neúspěšné, jelikož zejména velké státy se nechtěly vzdát svých pravomocí v těchto oblastech, byly počátky evropské integrace převážně ekonomického charakteru. (Veber 2009: 218 – 237). Pokud se jedná o integraci v oblasti bezpečnosti a případného vytvoření evropské armády, vedle neochoty států vzdát se svým pravomocí v této oblasti zde existoval i další důvod bránící, který tomu bránil. Evropské státy považovaly zajištění kolektivní obrany prostřednictvím organizace NATO za dostatečné, a proto necítily potřebu k vytvoření vlastní evropské obrany.

Konec studené války s sebou přinesl změnu bezpečnostního klimatu a také otázky ohledně účelu a role NATO, jehož cíle a samotné pokračování byly nejisté. Tyto důvody donutily Evropu k zamyšlení se nad vytvořením systému vlastní kolektivní bezpečnosti, který by byl smluvně ukotven. Přesto, že kroky v této oblasti byly pomalé a opatrné, začal se jasně vytvářet koncept společné zahraniční a bezpečnostní politiky, v jejímž rámci by mohla eventuálně vzniknout společná obrana. EU začala nejdříve stavět na základech Západoevropské unie (ZEU). Nicméně členství v NATO a aktivity ZEU se nejevily jako dostačující. Vytvoření Společné bezpečnostní a obranné politiky (SZBP) doprovázely bouřlivé diskuze a stále způsobovala velké kontroverze, což je také důvodem, proč k jejímu smluvnímu ukotvení nedošlo již mnohem dříve. Kompromis byl nalezen a SZBP byla následně ukotvena v druhém pilíři Maastrichtské smlouvy, které vstoupila v platnost v roce 1993. V Maastrichtské smlouvě je také zmíněno eventuální formování společné obranné politiky, která by časem mohla vést ke společné

²⁹ Bruselskou smlouvu, kterou vznikla Západní unie (ZU), podepsaly státy Francie, Velké Británie, Belgie, Nizozemí a Lucemburska (Dušek 2007: 28). Se vznikem NATO v roce 1949 ztratila ZU svůj význam a byla proto v roce 1954 nahrazena Západoevropskou unií, ke které se přidala Itálie a Spolková republika Německo (SRN). Jedním z cílů ZEU bylo právě začlenit SRN do euroatlantických bezpečnostních struktur (Dinan 2003: 525).

³⁰ Signatáři ESUO se stali státy participující na Západní unie, ke kterým se přidalo ještě SRN (Veber 2009: 224).

obraně (Maastrichtská smlouva 1992: 8). Přestože tyto kroky naznačovaly osamostatňování EU v oblasti bezpečnostní politiky, její úzké propojení s NATO zůstalo základním prvkem jejího počínání i nadále.

USA se primárně vymezují vůči nepříteli, Evropa se po druhé světové válce chtěla vymezit proti vlastní minulosti, což naznačuje i projev tehdejšího německého ministra zahraničí Joschky Fischera „*jádrem konceptu Evropy po roce 1945 bylo a stále zůstává odmítnutí evropského principu rovnováhy moci a hegemonických ambicí jednotlivých států, které se objevily po vestfálském míru v roce 1648, odmítnutí, které přijalo formu úzkého propojování životních zájmů a přesunu suverénních práv národních států na nadnárodní evropské instituce.*“ (Fischer 2000: 2) V projevech ale i v publikacích věnujících se evropské integraci, hraje dominantní roli mýtus, že právě integrace zabránila válkám v Evropě. Tento názor je typický pro zastánce evropské integrace, nicméně kauzalita zde může být i opačná. Historie válek od vestfálského míru po druhou světovou válku přivedla Evropu k názoru, že válka není řešením a donutily ji k míru, který následně poskytl prostor k integraci. Oproti identitě USA, která má pevné kořeny a jasné kontury, je identita EU poměrně mladá a nezralá, proto se objevuje i zpochybnění její existence. (Šedivý 2002: 14) Pim den Boer ve vztahu k evropské identitě říká, že má význam především ve vztahu k neevropanům, a že se u občanů ani ve vědeckých kruzích tento pojem neujal. Dodává, že „*zůstává slovním spojením grandiózních vládních prohlášení, ve vysoké míře symbolickým a povrchním.*“ (den Boer 2003: 103)

4.2. Definice terorismu Evropské unie

Evropa se s různými formami terorismu potýká déle než USA, přesto ve formování její identity nehraje takovou roli, jako u USA. Následující část vymezí, jak EU vnímá terorismus, jelikož na základě jeho definice vytváří a následně provádí svou protiteroristickou politiku. Jak již bylo zmíněno, vnímání hrozby a bezpečnosti je dle sociálních konstruktivistů subjektivní, a proto i vnímání hrozby globálního terorismu a jeho definice se může v případě jednotlivých států lišit. To je důležité zohlednit především v případě EU, která v době teroristických útoků z 11. září 2001 měla 15 členů, ale v současnosti ji tvoří již 28 členských států.

Zkušenost Evropy s terorismem během 20. století se od americké lišila. Evropa se nejvíce potýkala s národním terorismem a organizacemi typu IRA nebo ETA. Evropané se nicméně stávali terčem teroristických útoků i v rámci správy cizího území, například Britové na Blízkém východě. Evropští politikové se proto vyjadřovali k problematice terorismu již po skončení druhé světové války. Výstižně se v roce 1947 vyjádřil například bývalý francouzský premiér Léon Blum *„terorismus provokujeme vždy, když ženeme do beznadějné uličky ty, kteří se fanaticky bijí za spravedlivou věc.“* Tímto výrokem upozornil na to, že požadavky národa jsou často oprávněné, represe kontraproduktivní, a že aktivisté neváhají obětovat lidské životy. (Blum in Eichler 2007: 166) Paul Wilkinson zabývající se terorismem, ho definoval jako *„systematické využívání zabíjení, mrzačení, ničení nebo vyhrožování činy, které vytvářejí atmosféru strachu, přitahují pozornost k určité věci a slouží k zastrasování širokého okruhu lidí s cílem vynutit si teroristy požadované ústupky“* (Wilkinson 1985: 12).

Podle Jamese Kirase se jedná o *„skupiny na podstátní úrovni používající násilí k útokům na symbolické cíle, jejichž záměrem je vyvolat strach. Jejich cílem je postavit svůj problém do centra pozornosti, aby vyvolaly odpověď svého nepřítele, nebo aby ho zdiskreditovaly. Takto chtějí prosadit politické zájmy“* (Kiras 2011: 367). Pascal Boniface uvádí, že terorismus je *„nepřímá strategie sloužící jako nátlak na Západ, nepodstupující riziko války a snažící se minimalizovat možnost odhalení“* (Boniface 2002: 21). Po útocích z 11. září schválil Evropský parlament v listopadu definici terorismu, kdy budou za teroristické činy považovány *„záměrné páchané činy jednotlivců nebo skupin proti jedné nebo několika zemím, jejich institucím, či státním příslušníkům s cílem zastrasovat je a ohrožovat jejich základní lidské svobody, demokracii, úctu k lidským právům a vládě práva“* (Eichler 2007: 167).

4.3. Reakce EU na teroristické útoky z 11. září 2001

Po teroristických útocích na USA z 11. září 2001 soucítit s oběťmi a jejich příbuznými celý svět. Druhý den po útocích uspořádali ministři zahraničních věcí mimořádnou schůzi, aby se dohodli na společné odpovědi, přičemž vyjádřili solidaritu z USA (The New York Times 2001). K útokům se vyjádřili i politici jednotlivých členských států. G. Schröder vyjádřil bezvýhradnou solidaritu s USA a tehdejší

francouzský prezident Jacques Chirac ujistil G. W. Bushe o pevném spojeneckém poutu mezi zeměmi (Eichler 2007: 183). G. Schröder navíc útoky označil za „*vyhlášení války civilizovanému světu*.“ Britské jednotky vyhlásily pohotovost a tehdejší premiér Tony Blair se vyjádřil, že Británie plně podpoří USA v boji proti terorismu. Britská královna Alžběta II. vyjádřila „*rostoucí nedůvěru a absolutní šok*.“ (The New York Times 2001) O pár dní později T. Blair prohlásil, že zaplnit prázdnotu po útocích lze skrze „*morální sílu světa jednajícího jako společenství*“ a zároveň vyzval vůdce Talibánu, aby jim vydali Usámu bin Ládina, nebo „*čelili následkům*“ (Lyll 2001). V listopadu 2001 prohlásil, že „*11. září bylo definujícím momentem, který změnil kurz světové politiky. Vytvořily se no nové aliance, které musí být nyní posíleny...I když toto rozhodnutí může být těžké, bez použití vojenských prostředků nemůže být tato hrozba odvrácena*“ (Fischer in Metzler 2010: 91). Italský politik a bývalý předseda Evropské komise Romano Prodi, také vyjádřil podporu USA ve svém projevu „*po útocích z 11. září na našeho dlouholetého spojence, Spojené státy, se EU veřejně zavázala učinit vše, aby pachatelé, organizátoři a sponzoři takovýchto činů byli postaveni před soud, a přivést k zodpovědnosti ty, kteří je skrývají, podporují a poskytují jim útočiště*“ (Prodi in Metzler 2010: 91).

Významným dokumentem pro postup EU v boji proti terorismu se stal dokument Akční plán boje proti terorismu, přijatý v reakci na útoky z 11. září na mimořádném zasedání Evropské rady 21. září 2001 v Bruselu.³¹ V tomto dokumentu stojí, že EU „*bude spolupracovat s USA při dosažení spravedlnosti a trestání viníků, sponzorů a kompliců takovýchto barbarských činů*“ a dále, že na základě rezoluce 1368 Rady bezpečnosti OSN shledává reakci USA na útoky z 11. září legitimní a EU je připravena je svými akcemi podpořit. Zároveň vyzývá ostatní státy k připojení ke koalici proti terorismu pod záštitou OSN a ujišťuje, že „*přístup k boji proti terorismu bude v souladu s respektem základních lidských práv tvořících základ naší civilizace*.“ (Akční plán boje proti terorismu 2001: 1) Dále vytyčuje EU konkrétní kroky, které mají být podniknuty v boji proti terorismu. Mezi ně patří zintenzivnění spolupráce v oblasti justice a vnitra. V této oblasti se jednalo zejména o vytvoření seznamu teroristických organizací, který by pomohl s identifikací teroristů, o vytvoření protiteroristického týmu v rámci Europolu, který bude spolupracovat se svým americkým protějškem a zavedení

³¹ Plný název dokumentu v originále zní Conclusions and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting on 21 September 2001.

Evropského zatýkacího rozkazu.³² Dále pak zabránit financování teroristických organizací nebo posílení letecké bezpečnosti. (Tamtéž: 1–3) Útoky z 11. září 2001 urychlily jednání EU o posílení spolupráce v oblasti justice a vnitra a byly impulzem k sestavení jednotného a komplexního dokumentu zabývajícího se bojem proti terorismu. Problematika boje proti terorismu se od 11. září pravidelně objevuje ve všech bezpečnostních a strategických dokumentech. Po teroristických útocích v Madridu v roce 2004 je Akční plán boje proti terorismu každého půl roku revidován (Euroskop 2013).

Dalším významným dokumentem zabývajícím se terorismem je Evropská bezpečnostní strategie přijatá v prosinci 2003, která měla překonat rozpory v rámci EU i transatlantického partnerství způsobené americkou invazí do Iráku. EU zde vymezuje hlavní globální výzvy, mezi něž řadí organizovaný zločin, selhání států, regionální konflikty, terorismus a především šíření zbraní hromadného ničení. Byly zde stanoveny tři strategické cíle, jak tyto globální výzvy řešit. První z nich se týká reakce na hrozby dříve, než k nim dojde. Zdůrazňuje, že primární obranná linie se bude nacházet v zahraničí, a že na žádnou z těchto hrozeb nelze odpovědět pouze vojenskými prostředky, ale bude zapotřebí použít více různých nástrojů. Druhý cíl se zaměřuje na budování a rozšíření bezpečnosti v evropském sousedství a zajímat se například o problémy jižního Kavkazu nebo řešení arabsko-izraelského konfliktu. Posledním cílem je rozvoje a posílení mezinárodního řádu založeného na účinném multilateralismu skrze podporu mezinárodních institucí a mezinárodního práva. (Evropská bezpečnostní strategie 2003: 2–9) EU, přestože použití vojenské síly jako řešení globálních hrozeb zcela nevyklučuje, preferuje spolupráci mezinárodních ale i regionálních institucí a mezinárodního práva. Je tedy na rozdíl od USA jednoznačně zastáncem multilaterálního přístupu k řešení těchto hrozeb a klade důraz i na odstranění jejich příčin.

Po teroristických útocích na USA a následném vyhlášení války proti terorismu, se očekávaly podobné útoky na území amerických spojenců. Teroristické útoky v Madridu z 11. března 2004 naplnily toto očekávání a vyžádaly si téměř dvě stovky

³² Posílením spolupráce v oblasti justice a vnitra se EU zabývala už v roce 1999 na summitu v Tampere. Kromě zajištění větší bezpečnosti občanů nebo vzájemného uznávání soudních rozhodnutí se program z Tampere věnuje i terorismu. (Program z Tampere 1999) Evropský zatýkací rozkaz byl zaveden rámcovým rozhodnutím Rady EU 13. června 2002 (Rámcové rozhodnutí Rady 13.6.2002).

obětí. Odehrály se těsně před nadcházejícími volbami, kdy pod dojmem útoků zvítězila Španělská socialistická dělnická strana, která ve svém volebním programu slibovala stažení španělských vojsk z Iráku. (Eichler 2010: 185–186) V reakci na teroristické útoky v Madridu vydala EU 25. března 2004 Deklaraci o boji proti terorismu, kde opět vytyčuje priority jako posílení hraničních kontrol, zabezpečení dokumentů a posílení existující spolupráce, které je nutné co nejdříve splnit. Také se snaží zajistit, aby docházelo k efektivnímu využití již existujících institucí pro boj s terorismem, Europolu a Eurojustu, a zavedla funkci protiteroristického koordinátora. Zdůrazňuje, že plná implementace opatření pro boj s terorismem je záležitostí nejvyššího významu. (Deklarace o boji proti terorismu 2003: 1–5)

Další dokument, který reflektoval teroristické útoky v Madridu, byl Haagský program přijatý v listopadu 2004, a který nahradil dosavadní dohody z Tampere z roku 1999. Cílem Haagského programu bylo zlepšit schopnost EU a členských států zajistit základní práva, minimum procedurálních ochranných opatření, poskytnout ochranu v souladu s Ženevskou úmluvou o uprchlících a dalšími mezinárodními smlouvami osobám, které ji potřebují, regulovat migraci a zvýšit kontrolu vnějších hranic. V této souvislosti dokument zmiňuje zavedení biometrických údajů do cestovních dokladů. Dále pak bojovat se zločinem, přesahujícím hranice, potlačit hrozbu terorismu, uvědomit si potenciál Europolu a Eurojustu, pokračovat dále ve vzájemném uznávání soudních rozhodnutí v občanských i trestních záležitostech a eliminovat právní a soudní překážky ve sporech občanských a rodinných, které mají přeshraniční dopady. (Haagský program 2004: 11–12) Haagský program je komplexním dokumentem obsahujícím jak politické, tak i právní postupy pro členské státy. Nicméně Haagský program i Akční plán k jeho provedení má spíše interpretační význam, jelikož postupy v něm stanovené mají politický charakter a nejsou tedy právně závazné (Pikna 2006: 139).

Teroristické útoky 7. července 2005 v Londýně zasáhly nejbližšího spojence USA. Cílem bylo potrestat T. Blaira za podporu G. W. Bushe, za okupování Iráku a zmrazení bankovních účtů teroristických organizací. Velká Británie nicméně svůj politický diskurz po těchto útocích nezměnila. (Eichler 2010: 187) V reakci na londýnské útoky vydala EU krátký dokument, ve kterém odsuzuje útoky a považuje je za napadení univerzálních hodnot, na kterých je založena. EU posiluje svůj závazek

pro boj s terorismem, přičemž vyzdvihuje dodržování základních principů svobody, bezpečnosti a spravedlnosti. Zdůrazňuje zde zejména důležitost prevence terorismu, ochranu občanů a infrastruktury, zlepšení schopnosti zvládnout a minimalizovat následky teroristických činů a skutečnost, že se jedná o celosvětovou agendu (Evropská rada 2005)

V prosinci 2005 byla schválena nová Strategie EU, kterou připravil Gijs de Vries, tehdejší protiteroristický koordinátor. Kromě reakce na londýnské útoky měl dokument přehledně představit hlavní cíle a nástroje protiteroristické politiky EU, které se dají shrnout jako prevence, ochrana, pronásledování a reakce. (Euroskop 2013) Dokument si klade za cíl propojit všechna opatření přijatá v rámci různých politik a také zdůraznit vazbu mezi opatřeními a nástroji přijatých na úrovni domácí, evropské i mezinárodní. Strategie EU pro boj s terorismem vyjadřuje závazek „*bojovat s terorismem globálně a současně respektovat lidská práva a učinit Evropu bezpečnější, umožnit jejím občanům žít v oblasti svobody, bezpečnosti a spravedlnosti*“ (Strategie EU pro boj s terorismem 2005: 2). V rámci tohoto strategického závazku si EU vytyčila čtyři cíle, které přehledně shrnuje následující tabulka.

Tabulka 2: Strategie EU pro boj s terorismem (2005)

Strategický závazek			
Prevence	Ochrana	Pronásledování	Reakce
Předcházet tomu, aby se lidé uchýlovali k terorismu a to odstraněním příčin, které mohou vést k radikalismu a náboru, v Evropě i ve světě	Chránit občany a infrastrukturu a snížit naši zranitelnost vůči útokům, mimo jiné prostřednictvím posílení zabezpečení hranic, dopravy a kritické infrastruktury	Pronásledovat a vyšetřovat teroristy přeshraničně a globálně za účelem narušení jejich plánování, cestování a komunikace, přerušit podpůrné sítě, financování a přístup k bojovému materiálu a postavit teroristy před soud	Připravit se v duchu solidarity na zvládnání a minimalizaci následků teroristických činů zlepšením schopností vypořádat se s následky, koordinací reakce a postarat se o potřeby obětí

Zdroj: převzato ze Strategie EU pro boj s terorismem 2005: 3

V rámci prevence terorismu chce EU identifikovat způsoby a podmínky, za kterých se lidé přidávají k teroristickým skupinám. Zdůrazňuje, že boj s radikalismem a rekrutováním teroristů závisí primárně na členských státech, na národní, regionální a místní úrovni, přičemž EU poskytne důležitý rámec a spolupráci s koordinací národních politik, sdílením informací a určováním osvědčených postupů. Jednou z klíčových priorit v této oblasti je podpora dobrých vlád, demokracie, vzdělání a ekonomické prosperity skrz programy členských států EU. Za klíčovou část své protiteroristické strategie považuje EU ochranu, kdy si klade za cíl ochranu strategických cílů a také minimalizování dopadů případného útoku. I zde leží primární odpovědnost na členských státech, nicméně efektivní evropskou kolektivní činnost si vyžaduje ochrana hranic, dopravy a přeshraniční infrastruktury. Klíčovými prioritami zde pak jsou zvýšení bezpečnosti dopravního letectví a přístavů, zdokonalení pasové bezpečnosti díky biometrickým údajům nebo zavedení Vízového informačního systému. EU posiluje svůj závazek ohledně pronásledování teroristů za hranicemi. V této oblasti podporuje EU posilování spolupráce a právního stíhání. Prioritou je zde důraz především na policejní a justiční spolupráci a zabránění přístupu teroristů ke zbraním a výbušninám. U odpovědi EU poukazuje na nutnost využití již existujících mechanismů k řešení krizových situací, jako je například Mechanismus civilní ochrany. Mezi priority oblasti se řadí zlepšení spolupráce s mezinárodními organizacemi nebo vyvinutí lepších přístupů ohledně pomoci obětem teroristických útoků a jejich rodinám. (Strategie EU pro boj s terorismem 2005: 7–16)

V podobném duchu jsou koncipovány i další strategické dokumenty a akční plány EU v boji proti terorismu. V roce 2010 byl přijat Stockholmský program, který navazuje na Haagský program a stanovuje bezpečnostní priority pro období let 2010–2014. Jedná se o komplexní dokument přijatý po Lisabonské smlouvě (2009), která revidovala zakládající smlouvy EU. Terorismus považuje EU i nadále za jednu z hlavních hrozeb a v boji proti němu uvádí jako hlavní zásadu „*dodržování právního státu, základních práv a svobod*.“ Dále klade důraz na prevenci terorismu, pochopení jeho metod, boj proti jeho financování, spolupráci s mezinárodními organizacemi a podporu práva a snížit rizika chemického, biologického, radiologického a jaderného (CBRN) ohrožení. (Stockholmský program 2010: 24 – 26)

EU v boji proti terorismu, jak dokazují strategické dokumenty, prosazuje komplexní přístup sestávající především z předcházení teroristických útoků, jejich časného odhalení, přerušení financování a efektivnějšího zvládnání případných dopadů. Za tímto účelem podporuje demokracii, občanské svobody a lidská práva, spolupráci jak v rámci EU, tak na mezinárodní úrovni a efektivní využívání již existujících prostředků mezinárodního práva. Ve svých dokumentech vždy reflektuje technologický vývoj, který je do nových dokumentů začleněn. Nicméně strategické cíle a nástroje EU v boji proti terorismu zůstávají více méně stejné, a to i v poslední době, kdy došlo k několika teroristickým útokům ze strany IS vůči EU. V dokumentech přijatých po těchto útocích zůstávají cíle a nástroje EU stejné, stejně jako její závazek pokračovat v boji s terorismem prohlubováním spolupráce, prevencí nebo přerušením financování teroristů.³³ Právě kvůli preferenci a podporování těchto cílů a nástrojů je přístup EU vůči terorismu označován jako boj proti terorismu, nikoli válka proti terorismu jako v případě USA.

Boj proti terorismu se zaměřuje spíše na dlouhodobé působení, při kterém jsou preferovány nevojenské prostředky, zejména nástroje politické, diplomatické a ekonomické. Přístup EU se snaží určit a podchytit kořeny a příčiny soudobého globálního terorismu, kterým se následně snaží předcházet. Ve své strategii se snaží odstranit nebo alespoň zmírnit negativní jevy, kterým teroristé zdůvodňují své jednání. EU nezavrhuje ani použití vojenských prostředků, nicméně měly by být použity až v krajní situaci, po vyčerpání všech nevojenských nástrojů. (Eichler 2007: 27) Hlavní rysy úspěšného boje proti terorismu profesor mezinárodních vztahů Adam Roberts. Uvádí, že základem strategie musí být důvěra veřejnosti v rozhodovací proces a v údaje zpravodajských služeb, ze kterých vycházejí důležitá politická rozhodnutí. Dále uvádí, že v rámci boje proti terorismu je nezbytné respektovat právní rámec, a že součástí boje musí být řešení problémů, které stojí za vznikem terorismu. (Roberts 2005: 125)

I pro tento přístup je nevýhodou neurčitost globálního terorismu. Za slabé stránky strategie se často uvádí, že nenabízí okamžité řešení, její charakter je dlouhodobí a vyžaduje velké finanční investice, stejně tak jako hledání nových způsobů nevojenských řešení. Tento přístup také bývá kritiky označován za jakýsi

³³ Jedná se například o dokumenty Směrnice Evropské komise COM(2015) 625 z 2.12.2015, COM(2015) 624 z 2.12.2015 nebo Akční plán v rámci Evropské bezpečnostní agendy z ledna 2016.

novodobý appeasement neboli politiku ustupování. Klady strategie spočívají v tom, že se nejedná o přímou odpověď na nepřímou strategii teroristů, na rozdíl od přístupu USA. Nemá za následek koncentraci radikalistů a extremistů na jednom místě a nezaměřuje se pouze na postihování následků globálního terorismu, ale i na jeho příčiny. Zaměřuje se i na samotnou základnu terorismu, ze které jeho vůdcové rekrutují teroristy a získávají podporu, a ne pouze na hlavní kádry teroristické organizace. Kromě EU tento přístup zastává také OSN. (Eichler 2007: 217–218)

Rozdílný přístup USA a EU k řešení problematiky globálního terorismu se začal projevovat brzy po útocích. Názorová odlišnost USA a EU, stejně jako její nejednotnost v této záležitosti, zapříčinily prohloubení rozkolu mezi transatlantickými partnery. J. Chirac v roce 2002 vyjádřil svůj názor ohledně jiného postupu v boji proti terorismu. Zdůraznil, že *„hlavními nepřáteli Západu jsou také bída, útlak a přetrvávající ozbrojené konflikty, jež vytvářejí podhoubí pro nenávist a války,“* a že *„zbraněmi v boji proti terorismu by měly být také mezinárodní solidarita a podpora ekonomického rozvoje v chudých zemích světa, zlepšování jejich zdravotní péče a vzdělávacích systémů, dodržování mezinárodního práva a dialogu.“* (Chirac in Eichler 2010: 183) Po 11. září a během války v Afghánistánu spojenci USA podporovali. Rostoucí nesouhlas EU s americkým vojenským řešením globálního terorismu se začal výrazněji projevovat před plánovanou válkou v Iráku v roce 2003.³⁴ Americké tajné služby neposkytly přesvědčivé důkazy o zapojení S. Husajna do útoků z 11. září, a proto se zvedla vlna protestů jak na Středním východě, tak v Evropě, jejíž podpora amerického vojenské diskurzu začala slábnout. Například G. Schröder před spolkovými volbami v roce 2002 odmítnul, částečně z taktických důvodů, zapojení Německa do americké intervence v Iráku, za což ho USA kritizovaly. (Heideking, Mauch 2012: 406)

USA vnímaly Irák jako jasnou a bezprostřední hrozbu, na rozdíl od jejich spojenců, jejichž názor nebyl tak jasný a jednotný. EU nepodporovala Husajnov režim, ale spatřovala v Iráku ekonomické a obchodní příležitosti. OSN uvalilo na Irák sérii sankcí, které se EU zdály být dostačující. Některé evropské státy vnímaly tato opatření jako ne zcela ideální, ale v rámci možností uspokojivé. I přes spekulace o zbraních

³⁴ Válka v Iráku zvýšila nedůvěru EU v USA, oslabil podporu pro válku proti terorismu a ohrozila důvěryhodnost USA ve světě. Tato tvrzení ostatně podpořil i průzkum titulních stran novin Ministerstva zahraničí USA v 72 zemích v roce 2004, kdy 82,5 % komentářů bylo negativních a pouze 17,5 % pozitivních. (Ministerstvo obrany USA 2004: 15)

hromadného ničení a neprokázání zapojení S. Husajna do útoků z 11. září, zvolil G. W. Bush vůči Iráku proaktivní postoj. Zde se některé členské státy EU s USA názorově rozešly. Na summitu NATO koncem roku 2002 G. W. Bush prohlásil, že „...je důležité kolektivně spolupracovat na odzbrojení Saddáma Husajna. Pokud bude společná vůle světa silná, můžeme dosáhnout odzbrojené mírově. Ale pokud se rozhodne k neodzbrojení, USA povedou koalici ochotných, která ho odzbrojí. V takovém případě to prokonzultujeme s našimi přáteli, a každý národ si bude moci vybrat, jestli se chce účastnit.“ (Bush 2002b)³⁵

Ohledně války v Iráku měl v roce 2002 projev před americkým kongresem prezident J. Chirac. Zde je již patrný počátek rozdílných přístupů USA a některých jejich evropských spojenců.³⁶ Přesto, že J. Chirac odsuzoval irácký režim, prohlásil, že „Irak nepředstavuje bezprostřední hrozbu ospravedlňující válku.“ *Unilaterální americká akce za účelem zničení údajných iráckých zbraní hromadného ničení a Saddáma by nereprezentovaly preemptivní řešení terorismu, ale preventivní válku.* Preventivní válku označil za nebezpečný precedens, kdy ostatní státy mohou chtít následovat příklad USA. *„Co kdyby Čína chtěla preventivně zaútočit na Tchaj-wan, protože ji ohrožuje? Jak by Američané, Evropané a ostatní reagovali? Nebo kdyby se Indie preventivně rozhodla zaútočit na Pákistán, nebo obráceně?“* Dále prohlásil, že je proti unilateralismu ve světě, a že vojenské akce mohou být vedeny pouze pod záštitou Rady bezpečnosti OSN. Uvádí, že přístup USA se pouze zapříčiní vlnu antiamerikanismu v muslimském světě, která se promění na averzi vůči západu jako celku, což negativně ovlivní i Francii. (Chirac 2002) Vzhledem k nedávným teroristickým útokům v Bruselu a dvěma v Paříži se zdá, že prezident J. Chirac se nemýlil a akce, o kterých rozhodly primárně USA, nyní negativně ovlivňují i EU.

³⁵ Koalici ochotných vzniklou v roce 2003 tvořily státy z celého světa. Pokud jde o Evropu, jednalo se jak o členské státy EU, tak státy, které v té době ještě členy unie nebyly. Mezi členské státy EU účastnicích se koalice patřily Velká Británie, Španělsko, Itálie, Nizozemsko a Dánsko. Ze států, které ještě nebyly v té době členy EU, sem patřily Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Litva a Lotyšsko. (Rickman 2016)

³⁶ USA se nicméně se svými spojenci ohledně Iráku názorově rozdělila již před útoky z 11. září 2001. Počátky tohoto rozkolu lze sledovat koncem roku 1997, kdy se administrativa prezidenta Billa Clintona snažila zvýšit tlak na irácký Bagdád, aby spolupracoval se zbrojními inspektory OSN. Především Francie se připojila k Rusku a Číně při blokování amerických návrhů v Radě bezpečnosti OSN. (Metzler 2010: 93)

4.4. Zařazení EU do konceptu R. Coopera

Závěrem této kapitoly se pokusím spíše než zařadit, ověřit zda EU naplňuje kritéria postmoderní identity, které stanovil ve svém konceptu R. Coopera. Zde připomenu, že předmoderní oblast charakterizují především slabé a zhroucené státy, které sužují především vnitrostátní války a vláda nedisponuje monopolem moci a použitím násilí. V moderní oblasti se nacházejí tradiční státy střežící svou suverenitu a monopol moci a použití násilí, což zároveň tvoří základní princip jejich identity. Do moderní oblasti zařazuje R. Cooper Evropu od roku 1648, kdy ukončením třicetileté války a podpisem vestfálského míru, začaly vznikat moderní evropské státy. V poslední, postmoderní oblasti, se státy vymezují proti modernímu pojetí. Přijímají omezení své suverenity, preferují spolupráci v mezinárodním prostředí a podporují sdílení a šíření pozitivních hodnot. V rámci konceptu postmoderní identity stanovil R. Cooper pět kritérií, která jsou popsána v teoretické části práce. Dají se shrnout jako propojení domácích a zahraničních záležitostí, vzájemné zasahování a dohled nad vnitřními záležitostmi států, odmítnutí užití síly k řešení sporů, pokles významu státních hranic a bezpečnost je založena na transparentnosti a interdependenci. Podle R. Coopera vstoupila Evropa do této fáze, když začala po druhé světové válce se svými integračními snahami. Evropa, která dobře znala všechna negativa spojená s válkami, se jim chtěla do budoucna vyhnout. Začala tedy budovat projekt, v jehož rámci by bylo obtížné, ale především velmi nevýhodné, vést válku proti dalšímu evropskému státu.

Konec moderní identity a s ním i evropské rovnováhy moci zapříčily podle R. Coopera tři faktory. Jako první uvádí sjednocení Německa v roce 1871, kdy se jednotlivé německé státy spojily do jednoho národního státu. Poprvé se objevil stát příliš velký a dominantní na to, aby mohl být usměrňován tradičním evropským systémem. Zkrotit německé ambice během světových válek vyžadovalo intervenci mimo evropských mocností, USA a Sovětského svazu. Druhým faktorem byla změna technologií koncem 19. století, které přenesly výtěžky průmyslové revoluce do války. Válka byla systému vrozená, ale počátkem 20. století byly díky technologiím její následky více ničivé. Třetí faktor souvisí s druhým. Průmyslová revoluce s sebou zároveň přinesla masovou společnost a demokratickou politiku, což se promítlo i do válek. Rozhodnutí o válce a míru již nezáleželo pouze na elitě, jako kdysi. Již v roce 1871 hrál názor lidu důležitou roli, jak se ukázalo při Bismarckově anexi

Alsaska-Lotrinska.³⁷ Systém rovnováhy moci se ukázal jako neplatný již při podpisu mírové smlouvy po ukončení první světové války v roce 1919, nicméně přetrval až do konce druhé světové války. (Cooper 2000: 11–12)

Moderní Evropa vznikla vestfálským mírem, postmoderní díky dvěma smlouvám. První z nich je Římská smlouva, kterou bylo v roce 1957 založeno Evropské hospodářské společenství a Evropské společenství pro atomovou energii. Vznikla na základě neúspěchu moderního systému, neúspěchu systému rovnováhy moci a národního státu. Římské smlouvy jsou úspěšným pokusem překonat národní stát. Druhým základem postmoderní éry je Úmluva o konvenčních zbraních v Evropě (CFE) podepsaná v roce 1990, která vznikla na základě neúspěchů a absurdit studené války.³⁸ Postmoderní svět není založen na rovnováze, suverenitě, ani oddělení domácí a zahraniční politiky. EU je velmi vyvinutá pokud se jedná o vzájemné zasahování do domácích záležitostí států. Smlouva CFE také zasahuje do oblastí, které tradičně spadají do oblastí suverénního státu. (Cooper 2000: 19–20) Podle Smlouvy CFE musí státy, které se zavázaly k jejímu plnění, zveřejnit lokaci svých těžkých zbraní, které jsou smlouvou limitovány a také povolit inspekci, budou-li k ní vyzvány (Smlouva CFE 1990: 39, 89).³⁹ Položky přesahující omezení stanovené smlouvou, musely být zničeny. Monopol na užití síly byl tedy státy dobrovolně omezen. Takovéto chování států bylo revoluční. Sdílený zájem evropských států vyhnout se jaderné katastrofě se ukázal být jako dostatečný k překonání strategické logiky nepřátelství a nedůvěry. Vzájemná zranitelnost poskytující stabilitu v jaderném věku byla rozšířena i do konvenční sféry, kde se z ní stala vzájemná transparentnost (Cooper 2000: 21).

Smlouvou CFE, ale i jinými smlouvami a účastní v různých mezinárodních organizacích typu OBSE, nebo samotným členstvím v EU, evropské státy dokazují propojení domácí i zahraniční politiky a přijetí principu vzájemného zasahování a dohledu nad svými záležitostmi. Smlouvou CFE také vyjádřily ochotu přijmout bezpečnost založenou na principu transparentnosti, vzájemné otevřenosti, zranitelnosti

³⁷ Otto von Bismarck byl prvním pruským premiérem a později prvním německým kancléřem a patřil k nejvýznamnějším politikům 19. století (Steinberg 2011: 1).

³⁸ Patří se také Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Úmluva o chemických zbraních (CWC) (Cooper 2000: 20).

³⁹ Konvenční zbraně a vybavení nesmí v souladu se smlouvou přesáhnout 40 000 bojových tanků, 60 000 bojových vozidel, 40 000 kusů dělostřeleckého vybavení, 13 600 bojových letadel a 4 000 bojových helikoptér (Smlouva CFE 1990: 1).

a závislosti. Odmítnutí užití síly k řešení sporů se odráží již při samotném založení EU, kdy se státy mimo jiné snažily zabránit vzniku dalších konfliktů. Nicméně nejlépe to demonstruje přístup EU k terorismu, kdy na rozdíl od silného vojenského přístupu USA, EU preferuje místo vojenských prostředků nástroje politické, diplomatické a ekonomické (Eichler 2007: 217). EU se tedy na rozdíl od USA pokouší o prohlubování a institucionalizaci mezinárodního řádu a podporuje jeho postmoderní prvky.

Poslední kritérium, které R. Cooper v rámci postmoderní identity zmiňuje, je pokles významu státních hranic v důsledku proměny identity a role státu. V akademické sféře se mluví o klesání významu státních hranic především v důsledku technického rozvoje dopravy, komunikace nebo jaderných zbraní. Nicméně EU postupné plnění tohoto kritéria demonstruje také vytvoření Jednotného vnitřního trhu, v jehož rámci dochází k volnému pohybu zboží, osob, kapitálu a služeb, ale také vytvořením Schengenského prostoru. V roce 1985 podepsaly Francie, Německo, Belgie, Nizozemí a Lucembursko dohodu, v jejímž rámci mohou být vnitřní hranice členských států překročeny bez kontroly osob⁴⁰ (Dušek 2007: 49–50). Nicméně Schengen neznamena pouze „zrušení kontrol na vnitřních hranicích a jejich přesunutí na vnější hranice, vyžaduje zřízení Schengenského informačního systému, zavedení jednotné podoby víz, společnou azylovou politiku, spolupráci soudní i policejní, zajištění mezinárodního sledování činnosti kriminálních skupin a jednotlivců a také integraci konzulární a místní konzulární spolupráci“ (Veber 2009: 543). EU tedy splňuje všechna kritéria stanovená R. Cooperem ve svém konceptu. Otázkou však zůstává, zda si i nadále zachová svůj postoj k odmítnutí užití síly jako prostředku k řešení sporů a problémů. Se vzestupem IS a se stále častějšími teroristickými útoky na území EU se může její strategie zaměřená na mírovou cestu, diplomacii a prevenci občanům jevit jako nedostatečná.

⁴⁰ V současnosti zahrnuje Schengen 22 členských států EU a několik států mimo unii. Z členských států EU nejsou členy Schengenu Kypr, Bulharsko, Rumunsko a Chorvatsko. Velká Británie a Irsko mají pouze částečné členství, kdy spolupracují v oblasti bezpečnosti a justice, ale hraniční a celní kontroly si ponechaly. (Euroskop 2016)

5. Komparativní analýza protiteroristických politik USA a EU

V rámci této komparativní analýzy se pokusím zhodnotit a porovnat identity USA a EU vyvíjející se na základě historického kontextu. Dále pak jak nahlíží na terorismus, jak reagovaly na teroristické útoky z 11. září a především jak ovlivnily jejich protiteroristické politiky. Jedná se o válku proti terorismu, přístup USA, a boj proti terorismu preferovaný EU. Tyto dva přístupy se vyprofilovaly u dvou dlouhodobých strategických partnerů, přičemž je zajímavé, že cíle jsou podobné, ale nástroje k jejich dosažení se diametrálně odlišují. Při porovnávání identity, jednání a protiteroristických politik bude na USA a EU nahlíženo prizmatem konceptu R. Coopera. Dle tohoto konceptu byly USA přiřazeny k modernitě, zatímco EU k postmodernitě.

Při formování identit států je kladen velký důraz na jejich historický kontext a zkušenosti. Jak vyplývá z vše uvedených kapitol, historický kontext USA a EU a proto i jejich identity, se velmi liší. USA, EU ale i samotná Evropa se formovaly v odlišných dobách a proto stojí i na jiných základech. Evropa, jakožto starý kontinent, se formovala v rámci několikatisícileté historie, kdy zažila různá politická zřízení a bezpočet válek. Existovaly zde národy s odlišným jazykem, kulturou, náboženstvím i politickým zřízením, které se ve 20. století přivedly na pokraj zničení. EU pak měla být nástrojem k překonání všech odlišností a vymezení se vůči minulosti. Nutno podotknout, že bez podpory a finanční pomoci USA v poválečných letech druhé světové války a zajišťování vojenské bezpečnosti během studené války, by se evropské státy nemohly věnovat svému postmodernímu integračnímu projektu. Obě světové války přispěly k formování evropské identity, jelikož si státy uvědomily, že k vojenskému řešení sporů by se měly uchýlit až po vyčerpání ostatních možností. Právě toto uvědomění a následné vytvoření EU, kde se státy dobrovolně vzdaly části své suverenity ve prospěch nadnárodního celku, se stalo definujícím momentem evropské postmoderní identity.

Vznik USA značil odlišnou cestu formování identity. Američané se chtěli primárně vymezit vůči politickému a náboženskému systému staré Evropy. Vnímali se jako bohem vyvolený národ, předurčený k velkým věcem, což se v americké rétorice

objevovalo i později. Se vzrůstajícím politickým a ekonomickým významem rostla i angažovanost USA v mezinárodní politice. Ústřední roli v americké identitě hraje nepřítel, který se v průběhu historie měnil. Ve 20. století jím byl v Evropě fašismus, nacismus a komunismus, na počátku 21. století pak globální terorismus. Na základě těchto nepřátel USA zformovaly svou identitu jako kolébku svobody a demokracie, kterou musí hájit a šířit ve světě. I přes jisté postmoderní prvky identity, které USA vykazovaly během 20. století, byly moderní prvky dominantnější a po teroristických útocích z 11. září se jasně ukázalo, že USA jsou zakotveny v modernitě. Vliv na identitu USA a EU měl jak jejich vznik a historický kontext, tak zkušenosti a události 20. století a 11. září 2001, které poskytlo USA nového nepřítele v podobě globálního terorismu a impulz k reprodukci národní identity. Útoky z 11. září 2001 zařadily globální terorismus na seznam bezpečnostních hrozeb nového století, ale zásadní vliv měly pouze na identitu USA, kdy došlo k její reprodukci. EU globální terorismus vnímá jako jednu z hlavních bezpečnostních hrozeb, nicméně její identita jimi ovlivněna nebyla. Bojovat se s ním rozhodla v souladu se svou postmoderní identitou, kterou si buduje od počátku evropského integračního procesu.

V rámci USA i EU se vyprofilovalo několik definic základních rysů terorismu. Přes neexistenci jednotné definice se Američané ohledně terorismu shodují na několika základních rysech. Mezi ně se řadí politicky zaměřené plánované násilné akce uskutečňované podstátními skupinami, které útočí na nevojenské cíle. Definice politiků jednotlivých členských států se mohou nepatrně lišit, proto je to pro tuto část práce stěžejní definice terorismu EU, jakožto celu. Ta uvádí, že za terorismus považuje činy jednotlivců nebo skupin, které jsou záměrné proti jedné nebo více zemím, jejich institucím nebo státním příslušníkům. Účelem těchto činů je pak zastrasování a ohrožování základních lidských svobod, demokracie, úcty k lidským právům a vládě práva. Na základě hlavních rysů těchto definic lze nejobecněji konstatovat, že „*terorismus znamená politicky motivované, slepé, nerozlišené a bezohledné zabíjení bezbranného a nevinného civilního obyvatelstva*“ (Eichler 2007: 168). Politicky motivovaný čin znamená, že si teroristé chtějí vynutit změny domácího, zahraničního nebo světového řádu. Slepé, nerozlišené a bezohledné zabíjení civilního obyvatelstva odkazuje na skutečnost, že teroristé své oběti neznají, ani je nezajímají. Mstí se lidem, kteří nenesou žádnou odpovědnost za to, proti čemu teroristé bojují. Civilním

obyvatelstvem jsou myšleny neozbrojení občané a u zabíjení je kladen důraz na jeho opakovanou činnost.

Teroristické útoky z 11. září 2001 změnily svět. EU vyjadřovala USA solidaritu a ochotu stát pevně po jejich boku. Zdálo se, že prohlubující se rozkol mezi USA a EU bude překonán. Nicméně Samuel Huntington se mýlil, když po útocích tvrdil, že „...*bin Ládin vrátil Západu společnou identitu...*“ a že „...*v blízké budoucnosti...se Evropa a Amerika sblíží rychleji civilizačnímu zájmu...*“ (Huntington in Šedivý 2002: 6) Při procesu vyhodnocování hrozby globálního terorismu mají USA dvě možnosti, unilateralismus a multilateralismus. Mohou jednat unilaterálně, jelikož jsou dostatečně velké, odlehle a především silné. Nicméně v této souvislosti John Ikenbery varuje, že v důsledku globálního charakteru současného terorismu je použití čistě národní strategie neúčinné. USA se budou muset navrátit k liberálnímu přístupu a pochopit, že řešením nejsou vojenské prostředky, ale naopak důraz na posílení práva. (Ikenbery 2001: 29) V rámci multilaterálního přístupu by USA měly úzce spolupracovat se svými spojenci. Multilateralismus vytváří příznivé podmínky pro zapojení Ruska do západního systému bezpečnostních aliancí, a čím širší tato protiteroristická aliance bude, tím větší bude mít šanci na úspěch. (Eichler 2007: 185)

USA ve svých strategických dokumentech vyjadřují vůli spolupracovat se svými spojenci, zároveň však mají jasnou vizi, jak by tato spolupráce měla vypadat a jak by mělo být dosaženo společných cílů. Nicméně je patrná i vůle jednat unilaterálně, pokud bude potřeba. To se projevilo před plánovanou válkou v Iráku, kdy se některým členským státům EU nezdála válka legitimní, a nevojenské prostředky nepovažovaly na vyčerpané. USA ze svého kurzu neustoupila a místo vyjednávání postupu, s kterým by souhlasily všichni členové aliance, vytvořily koalici ochotných států a v roce 2003 provedly invazi do Iráku. Tím se projevila jejich ochota k unilaterálnímu jednání a snaha dosáhnout společných cílů v rámci řešení problematiky globálního terorismu prostředky, které samy preferují. Tento přístup byl více patrný za Bushovy administrativy, s příchodem B. Obamy do funkce je více multilaterální. EU oproti USA vždy preferovala multilaterální přístup založený na spolupráci se spojenci a mezinárodními organizacemi. Přesto, že jsou USA ekonomicky a vojensky velmi silným státem, kterému by bylo velmi těžké se vyrovnat, a proto si teoreticky může

dovolit jednat unilaterálně, nepovažují ho za vhodné, jelikož může vytvořit do budoucna velmi nebezpečný precedens.

Útoky z 11. září zasáhly USA o to více, že se odehrály na jejich území, a že jednalo o útok na symbol jejich politické, ekonomické a vojenské moci. Okamžitá reakce a ostrá rétorika USA odpovídají šoku, kterým pro ně bylo 11. září. Útoky byly USA a jejich spojenci okamžitě odsouzeny. Terorismus byl označen za zlo, které musí být zničeno dobrem, reprezentovaným USA. Objevovale se opět rétorika užívána v dobách vzniku USA, odkazující na USA jako bohem vyvolený národ nebo kolébkou svobody a demokracie. Prostředky na porážení terorismu byly zvoleny převážně vojenské a ekonomické, což jsou silné domény USA. Pod dojmem útoků a vysokého počtu obětí vyjádřila EU solidaritu s USA a oběťmi. USA byly pro EU dlouhodobým strategickým partnerem a nyní se objevil nový společný nepřítel, který pro ně znamenal společné cíle v podobě porážky terorismu a prevenci jeho vzniku. Nicméně tímto společným nepřítelem nebylo odcizení USA a EU, které se začalo více projevovat po skončení studené války, překonáno. Preferované prostředky k dosažení společných cílů se lišily, USA razily primárně vojenský přístup, přičemž EU ho vnímala jako poslední možnost, ke které lze přistoupit v případě selhání politických, diplomatických, ekonomických a jiných prostředků. Nesouhlas EU, nebo alespoň některých jejích členských států, s primárně vojenským řešením terorismu se prokázal v případě plánované invaze do Iráku. Jednalo se navíc o případ, kdy propojení S. Husajna s Al-Káídou a útoky z 11. září nebylo jednoznačně prokázáno a z pohledu některých členských států EU tedy nebyla válka legitimní.

Bezpečnostní strategie USA, zaměřující se na vojenské a ekonomické prostředky k dosažení cíle, se označuje jako válka proti terorismu. Nejtvrději ji prosazovala Bushova administrativa. Ekonomickými prostředky proti terorismu jsou především opatření proti sponzoringu nebo zmrazení účtů teroristických organizací. Takto se snaží omezit jejich možnosti působení a zároveň zvýšit počet zemí bojující s terorismem. Dominantním rysem amerických strategií z let 2002 až 2010 je důraz na vojenské prostředky. Americká armáda po své technologické stránce ve světě dominuje a ve válce proti terorismu bylo díky ní dosaženo několika úspěchů. Jedná se zejména o svržení nedemokratických režimů v Afghánistánu a Iráku ale tato strategie má pozitivní dopad i na arabské státy, které dříve terorismus podporovaly. Za největší

slabinu tohoto přístupu považují samotnou sílu reakce USA, jelikož je cílem teroristů donutit státy k činu, kterým by se mohly případně zdiskreditovat. Reakce USA na útoky z 11. září, která měla za následek invazi do Afghánistánu a Iráku a tedy přítomnost amerických vojenských jednotek v regionu, nemohla být v muslimském světě dobře přijata. Navíc způsobila rozkol v protiteroristické koalici amerických spojenců. Reakce USA tedy vyvolala v očích teroristů kýžený efekt. Kladením důrazu na primárně vojenské prostředky, unilaterální jednání, snahu o neomezování státní suverenity a zdrženlivost ohledně mezinárodních smluvních a právních závazků považují za jasný signál, že USA jsou stále zakotveny v modernitě. Jejich chování, především v době Bushovy administrativy, zcela odpovídalo prvkům moderní identity.

Kritika války proti terorismu se objevila jak v akademické obci, tak i v amerických institucích. Francis Fukuyama označil americkou reakci na globální terorismus jako směs přehnaného realismu a idealismu. Přehnaný realismus se projevil, když G. W. Bush označil globální terorismus za největší hrozbu a existenciálního nepřítele USA a celého svobodného světa a proto zvolil bezohledné vojenské řešení. USA žádaly důvěru světa, o který se chtěly postarat, prohlásily se správcem mezinárodního systému a na základě toho pak jednaly. Přehnaný liberalismus spočíval v názoru, že teroristé zaútočili na USA z důvodu, že jsou hlavními představiteli hodnot, myšlenek a životního stylu, které islámští fundamentalisté nenávidí. F. Fukuyama v této souvislosti uvádí, že USA nejsou nenáviděny proto, jaké jsou, ale proto, co dělají. (Fukuyama 2004: 60–62) Lawrence Freedman o válce proti terorismu prohlásil, že značí posun od nevyhnutelných válek směrem k válkám vedeným z vlastního rozhodnutí. Uvádí, že válka proti terorismu ohrožuje sekundární zájmy USA, a proto se nejedná o boj o přežití. (Freedman 2004: 256)

Výhrady ze strany amerických institucí přišly v roce 2004 v dokumentu Vědeckého výboru Pentagonu. Zastánci války proti terorismu uvádějí, že bude mít pro 21. století stejný význam, jako studená válka pro 20. století a na základě toho v ní chtějí uplatňovat podobnou logiku. Toto dokument vydaný Pentagonem zpochybňuje a poukazuje na zásadní rozdíly mezi oběma válkami. Za nejdůležitější argument považují skutečnost, že Sovětský svaz jednal jako normální stát, se kterým se dalo jednat, uzavírat smlouvy a jehož jednání bylo alespoň do jisté míry předvídatelné. Dalším důležitým rozdílem je skutečnost, že během studené války šlo zejména o hrozbu

a zadržování státu, ve válce proti terorismu se USA snaží, aby islámská civilizace přijala západní hodnotovou strukturu. Dokument také poukazuje na negativní dopady dlouhodobé podpory USA arabským státům, které ostatní muslimské státy považují za odpadlické. Jedná se například o Saudskou Arábii, Pákistán, Egypt nebo Jordánsko, jejichž režimy by bez podpory USA nepřežily. Nicméně zasahování do záležitostí těchto států může být pro USA strategicky nebezpečné. (Ministerstvo obrany USA 2004: 33–36)

Strategie EU vůči globálnímu terorismu se oproti americké vyznačuje mírnější rétorikou a je označovaná jako boj proti terorismu. Boji proti terorismu se EU věnuje v mnoha dokumentech, které jsou si obsahově velmi podobné. Cílem EU je stejně jako u USA porážka terorismu, nicméně v názoru, jakými prostředky by ho mělo být dosaženo, se s USA rozchází. Prostředky, které EU preferuje, jsou v souladu s její identitou formovanou od počátků evropské integrace. V boji s terorismem využívá především prostředky politické, diplomatické a ekonomické. Konkrétně se zaměřuje na zabránění sponzoringu terorismu, spolupráci s mezinárodními organizacemi, posílení a uplatňování práva, zlepšení výměny informací ale především na prevenci terorismu. V rámci jeho prevence se pak zaměřuje na snížení sociální nerovnosti, obecně zlepšení ekonomické a sociální situace občanů, zvýšení vzdělanosti nebo rozvoj demokracie. Prevence terorismu nepřináší okamžité výsledky jako strategie USA, a tudíž se může jevit jako méně účinná, nicméně z dlouhodobého hlediska ji považují za jedinou možnost, jak terorismus vymýtit. Také by musel být naplněn předpoklad, že USA a jejich spojenci ukončí svou vojenskou přítomnost v regionu arabských zemí.

Z bezpečnostních strategických dokumentů USA i EU je patrné, že se i přes určité rozdíly vnímají navzájem jako strategičtí partneři, nikoli rivalové v boji proti terorismu. Cíle a priority jsou stejné, přestože se nástroje k jejich dosažení odlišují. Oba přístupy se v rámci strategického partnerství nevyklučují, naopak se můžou navzájem ovlivňovat a doplňovat. Dle mého názoru by bylo nejvíce účinné propojit obě strategie. Zaměřit se primárně na nevojenské prostředky a vojenskou síle použít pouze tehdy, bude-li to nezbytné a oprávněné. V současnosti nám chybí dostatečný časový odstup pro zhodnocení, které ze dvou strategií je efektivnější. Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, obě strategie mají své silné a slabé stránky. Nicméně zastávám názor, že nejvíce efektivní by bylo propojení obou strategií a především jejich silných stránek.

V takovém případě by musely provést dílčí úpravy strategie zejména USA, které by musely svůj diskurz zmírnit a neprosazovat tolik vojenskou sílu. EU totiž možnost použití vojenských prostředků nevyklučuje, pouze na ně odkazuje jako na poslední možnost, pokud selžou všechny dostupné nevojenské prostředky. Kritické EU mohou její neochotu k užití vojenských prostředků připisovat tomu, že nechce a nemůže dohodnout na vytvoření jednotné evropské armády a obecně na složitost této problematiky. Důvodů k tomuto může být samozřejmě více, nicméně za primární považují identitu EU. EU vznikla na zavržení vestfálského moderního systému, který k řešení sporů využíval vojenské prostředky. Vůči této minulosti se vymezila a zároveň nechtěla, aby v budoucnu došlo k jejímu opakování. Její neochota navrátit se k těmto prvkům moderní identity i po výskytu nové globální výzvy v podobě terorismu značí, že EU je skutečně postmoderním státem, který plně přijal postmoderní identitu, na základě které odvozuje své jednání a politiku v mezinárodním systému.

Závěr

Identita aktérů mezinárodních vztahů je základním prvkem, která určuje, jak vnímají sebe samy, jak je vnímají ostatní a jaký má vliv při formování jejich politiky. Identita aktérů je formována historickým kontextem daného státu, jeho zkušenostmi a sociálními interakcemi v mezinárodním systému. Identita států proto není rigidní, může se vyvíjet a transformovat. Státy interpretují svět z pozice své identity a z ní vyplývajících ideových hodnot, určují své zájmové priority a legitimizují své chování. Vysvětlit nebo pochopit politiku státu bez porozumění okolností, za kterých se formovala jeho identita, by bylo velmi obtížné. Tato práce se zaměřuje na zhodnocení a porovnání protiteroristických politik USA a EU. Za tímto účelem byla zkoumána identita dvou vybraných aktérů a následně interpretována jejich protiteroristická politika. Na základě historického kontextu, který formoval identitu aktérů, se práce pokouší vysvětlit jejich protiteroristickou politiku. Na celou problematiku bylo nahlíženo prizmatem sociálního konstruktivismu, který s identitou pracuje a vnímá ji jako sociálně vytvořený konstrukt.

Při zjišťování, jak se formovala identita USA do současné podoby, jsem se primárně zaměřila na samotný vznik a vývoj USA. Zejména na historické mezníky, které jejich identitu formovaly. Jednalo se zejména o události 20. století, v jehož průběhu USA zvýšily svou angažovanost v mezinárodní politice a boji proti fašismu, nacismu a komunismu. V tomto období byla identita USA převážně moderní s jistými postmoderními prvky. Skutečným mezníkem pak bylo 11. září, kdy se ukázalo, že USA jsou zakotveny v modernitě. U EU byl důležitý mezník rok 1648, kdy uzavřením vestfálského míru započala svou moderní identitu. Poté počátky evropské integrace v polovině 20. století, kdy začala postupně získávat novou, postmoderní identitu. Zjištění podoby identit USA a EU bylo důležité nejen pro pochopení jejich protiteroristické politiky, ale také pro hodnocení, zda a případně jak byly jejich identity ovlivněny teroristickými útoky z 11. září 2001.

Cílem práce bylo pomocí sociálního konstruktivismu doplněného o koncept moderní a postmoderní identity R. Coopera vysvětlit odlišnosti identit a protiteroristických politik USA a EU. Hlavním mezníkem, kterým se tato práce

zabývá, byly teroristické útoky z 11. září 2001. Analyzuje, zda vůbec a případně jaký vliv měly na identitu USA a EU. Po vysvětlení identit USA a EU prizmatem sociálního konstruktivismu a představení jejich protiteroristických politik, které byly na základě identit zformovány, jsem se pokusila tyto politiky zhodnotit a porovnat. Za tímto účelem byly využity především projevy státníků a strategické dokumenty zabývající se touto problematikou. Pro účely práce byly stanoveny následující tři výzkumné otázky:

1. *Co ovlivnilo zformování identit Spojených států a Evropské unie, které měly před teroristickými útoky z 11. září 2001?*
2. *Jaký vliv má identita Spojených států a Evropské unie na jejich protiteroristické politiky?*
3. *Jak se po teroristických útocích z 11. září 2001 změnila identity Spojených států a Evropské unie, a jak to ovlivnilo jejich protiteroristické politiky?*

Odpověď na první výzkumnou otázku zde již byla naznačena. Formování identity USA bylo ovlivněno jejich vznikem, kdy se chtěly vymezit vůči politickému a náboženskému systému staré Evropy. Určujícím byl následně politický a ekonomický vzestup USA, kdy začaly ustupovat od politiky izolacionismu a více se angažovaly v mezinárodní politice. Dalším důvodem jejich angažovanosti je i princip, na kterém USA vznikly, a to je idea bohem vyvoleného národa, který má ostatní vést. Konkrétní mezníky, které ovlivnily identitu USA, jsou především první světová válka a druhá světová válka. Bez pomoci USA by mohlo dojít k vítězství Německa, což by zejména v případně druhé světové války mohlo mít katastrofální důsledky pro evropské národy. Po druhé světové válce se ve východní a střední Evropě rozšířil komunismus. USA cítily potřebu chránit západní hodnoty jako demokracii a svobodu, a tak zavedly politiku zadržování komunismu. Během studené války poskytovaly USA Evropě finanční pomoc, zajišťovaly její bezpečnost a podporovaly integraci. Podpora evropské integrace měla za cíl, aby se z EU stal rovnocenný partner a spojenec USA na mezinárodní politické scéně. Především nepřátelé ve 20. století formovaly identitu USA, které se vůči nim vymezovaly a na základě své moderní identity také jednaly.

Postavily se do pozice garanta světové bezpečnosti a ochránce hodnot západní civilizace, které dle svého názoru nejlépe reprezentují.

Identita EU byla založená na snaze vymezit se vůči své vlastní minulosti. Během třísetletého období, kdy evropské státy vykazovaly moderní identitu, ohrožovaly Evropu časté války. Domnívám se, že pro jednotlivé evropské státy bylo jednání a uvažování v kontextu modernity nebezpečnější než pro USA. USA jsou jednotným, velkým, mocným státem, který je poměrně izolovaný. V Evropě vedle sebe v těsné blízkosti existovaly staré a nové státy, velké a malé, státy s odlišnou historií, politickým zřízením, jazykem a kulturou. Vztahy některých států byly navíc negativně poznamenané historií sporů a ozbrojených konfliktů, ke kterým je takovéto prostředí více náchylné. Snaha předejít reálné hrozbě vytvořením společenství, kde bude riziko válek minimalizováno, je tedy logická. V rámci integrace se státy dobrovolně vzdaly části své suverenity ve prospěch nadnárodního celku, který jim postupně čím dál víc zasahuje do tradičně domácích záležitostí. Počátky evropské integrace jsou nejdůležitějším mezníkem pro formování nové evropské postmoderní identity. Během studené války měly evropské státy pod záštitou USA prostor pro integraci. USA zajišťovaly kolektivní bezpečnost, na což si evropské státy zvykly, a proto lze pozorovat rostoucí snahy o zajištění vlastní bezpečnosti až ke konci studené války.

Základní premisou této práce je, že identita má zásadní vliv na formování politik států. Ke zhodnocení identit USA a EU byl využit koncept moderní a postmoderní identity R. Coopera, který je popsal a USA a EU k nim přiřadil. Na základě vymezení těchto identit pak lze určit chování aktérů v mezinárodních vztazích. USA byly přiřazeny k modernitě, naopak EU k postmodernitě, která je překonáním moderní identity. Z textu práce vyplývá, že chování USA a EU a jejich protiteroristické politiky koresponduje s vymezením a zařazením k moderní a postmoderní identitě. Lze konstatovat, že zatímco USA jsou typickým představitelem moderní identity ve světě, EU je, vedle mezinárodních organizací, typickým představitelem postmoderní identity v mezinárodním systému.

Základními principy identity moderních států jsou zejména rovnováha moci, exkluzivnost státní suverenity, národní zájem, teritorialita a oddělení domácích a zahraničních záležitostí, přičemž do domácích záležitostí nesmí nikdo externě

zasahovat. Bezpečnost je definována úzce, a to jako absence vojenského ohrožení. Moderní státy neváhají použít vojenské prostředky k řešení sporů nebo k ochraně svých zájmů, pokud jsou ohroženy. Národním zájem je zde velmi úzce propojen s identitou. Analýza reakcí USA na teroristické útoky z 11. září a strategických dokumentů, které následovaly, jejich moderní identitu potvrzuje. USA mají zájem na udržení rovnováhy moci, jejich okamžitá a silná reakce na útoky souvisela s napadením jejich území a národního zájmu. Jejich modernita se projevuje i v absenci externích zásahů do amerických domácích záležitostí a ve snaze uvolňování amerických závazků v rámci mezinárodního systému. Tato snaha pramenila z pocitu potřeby nebýt příliš svázán mezinárodními organizacemi za účelem moci samostatně zakročit proti terorismu, bude-li zapotřebí. Jejich ochota použít k odstranění globálního terorismu vojenské prostředky se projevila nejen ve strategických dokumentech přijatých po útocích, ale především vojenskou invazí do Afghánistánu necelý měsíc po 11. září. Identita USA se promítá jak do jejich jednání ve světě, tak i do americké protiteroristické politiky, která přesně odpovídá modernitě. Lze konstatovat, že teroristické útoky z 11. září se staly impulzem k reprodukci americké národní identity, která i nadále nese silné moderní prvky.

Postmoderní státy se vyznačují širším pojetím bezpečnosti a vytvářením vzájemné bezpečnostní závislosti založenou na pozitivním principu. Vzájemnou závislost a zranitelnost pak ukotvují a ochraňují mezinárodní instituce a organizace. Dobrovolně přijímají omezení své suverenity a strukturovanou identitu. V mezinárodním prostředí podporují právo a spolupráci s mezinárodními organizacemi. Tyto principy se odrážejí v evropských strategických dokumentech věnovaných boji proti terorismu. Kritéria postmoderní identity jsou podle R. Coopera následující: propojení domácích a zahraničních záležitostí, vzájemné zasahování a dohled nad vnitřními záležitostmi států, odmítnutí užití síly k řešení sporů, pokles významu státních hranic a bezpečnost je založena na transparentnosti a interdependenci.

Z textu práce vyplývá, že EU naplňují všechna kritéria postmoderní identity. Po útocích z 11. září sice vyjádřila s USA solidaritu a ochotu stát po jejím boku v boji proti terorismu, nicméně s užitím vojenských prostředků mnoho evropských států nesohlasila. Ani výskyt nové globální hrozby na počátku 21. století neotřásl základy poměrně nové postmoderní identity EU. V boji proti terorismu užití vojenských

prostředků zcela nevylučuje, ale vnímá je pouze jako poslední možnost po vyčerpání prostředků nevojenských. V rámci své strategie preferuje prostředky politické, diplomatické a ekonomické, zaměřené především na prevenci vzniku terorismu a prosazuje uplatňování práva. Lze konstatovat, že identita EU a její jednání a nástroje k dosažení cílů jsou silně ovlivněny postmodernismem. Tato identita, ačkoli je oproti identitě USA poměrně mladá, nebyla změněna ani výskytem nové globální hrozby.

V úvodu práce byla stanovena následující hypotéza, která byla ověřována:

Na základě teorie sociálního konstruktivismu doplněné konceptem identit R. Coopera je možné prohlásit, že současná protiteroristická politika Spojených států a Evropské unie se liší na základě dlouhodobého procesu formování identity v protiteroristické politice, přičemž teroristické útoky z 11. září 2001 se staly mezníkem, který prohloubil rozkol identit a protiteroristických politik USA a EU.

Na základě výše uvedeného textu vyplývá, že jednotlivé státy mohou na hrozby pohlížet odlišně, jsou tedy intersubjektivní. USA i EU sice považují globální terorismus za jednu z největších hrozeb nového století, nicméně USA ji vnímá na rozdíl od EU jako své existenční ohrožení, což se odrazilo i v jejich přístupech. Svým historickým kontextem a zkušenostmi se USA a EU velmi liší. První američtí osadníci začínali budovat nový idealistický projekt v novém světě, kde nebyli zatíženi minulostí. EU se začala vytvářet na troskách staré Evropy a vzhledem ke svým zkušenostem byla ohledně mezinárodních vztahů realistická. Uvědomovala si, že vlastní přežití nemůže záviset pouze na vojenské síle státu, ale systému spolupráce a mezinárodních a právních závazků. V rámci 20. století byla Evropa závislá na pomoci USA, a pokud chtěla přežít, musela spolupracovat. Oproti tomu USA byly zvyklé určovat nejen mezinárodně politický vývoj. Tyto tendence přetrvávají u USA i EU do současnosti. Jejich historický vývoj a zkušenosti získané především ve 20. století, zformovaly jejich identity, přičemž útoky z 11. září je v obou případech potvrdily a upevnily.

Odlišnosti identit USA a EU se odrážejí v projevech amerických a evropských státníků a také ve strategických dokumentech. USA jako silný moderní stát vyjadřuje ochotu jednat unilaterálně v případě potřeby a klade důraz na užití vojenských prostředků k dosažení svých cílů. Oproti tomu evropské bezpečnostní strategie kladou

důraz na nevojenské prostředky a prevenci. EU jakožto představitel postmoderní identity klade důraz na potřebu sdílení informací, mezinárodní spolupráci a prosazování práva. Na tom nic nezměnily ani útoky z 11. září, kdy si EU i nadále udržuje svou postmoderní identitu. V případě USA útoky znamenaly jistou změnu. Nejedná se o kompletní změnu identity, spíše o její definitivní ujasnění. Během 20. století vykazovaly USA vedle modernity i prvky postmoderní identity, což se po útocích z 11. září změnilo. Útoky poskytly USA impulz k reprodukci národní identity a bylo potvrzeno, že USA jsou jednoznačně silným moderním státem.

Hodnotový a ideový rozkol, který se začal mezi USA a EU projevovat po skončení studené války, se výrazně projevil i po 11. září. Po počáteční podpoře, kterou EU projevovala USA, se názorově rozdělily ohledně americké invaze do Iráku. Rozkol nenastal pouze mezi transatlantickými partnery, ale také mezi jednotlivými státy v rámci EU. Většině států EU se nezdála invaze do Iráku legitimní a chtěly nejdříve vyčerpat nevojenské prostředky. V tomto případě se také projevil unilateralismus USA, kdy invazi uskutečnila pouze za podpory států v rámci koalice ochotných. USA vnímala přístup EU jako podceňování hrozby terorismu a neschopnost proti němu nasadit vojenské prostředky. EU zase vnímala přístup USA jako unilaterální prosazování svých zájmů a prostředků, které sice může přinést krátkodobé úspěchy, ale z dlouhodobého hlediska více problémů. Globální terorismus nesehrál úlohu nepřítele, který sjednotil USA a EU, jako Sovětský svaz za druhé světové války, nicméně nelze konstatovat, že je úplně rozdělil. Přesto, že se neshodli ohledně invaze do Afghánistánu, stále se ve svých strategických dokumentech označují za strategické partnery, kteří mají stejné cíle, k jejichž dosažení pouze využívají odlišné prostředky. Po příchodu B. Obamy do úřadu se navíc americká protiteroristická rétorika zmírňuje. Vojenské prostředky jsou i nadále primárním nástrojem, nicméně je kladen větší důraz i na nevojenské prostředky. Dalším projevem zmírnění této politiky může být zásadní snížení počtu amerických jednotek v Afghánistánu a Iráku. Na základě uvedeného textu proto považují hypotézu za potvrzenou.

Možné limity práce byly nastíněny již v úvodu. Jednalo se zejména především o kvalitativní charakter práce, který nedokáže vysvětlit vztahy mezi proměnnými tak, jako kvantitativní výzkum. Pro zhodnocení a porovnání protiteroristických politik různých států neexistují žádná obecná kritéria. Nicméně kvalitativní výzkum byl zvolen

jako vhodný pro tento typ práce, jelikož se zabývá sociální konstrukcí identity a protiteroristických politik aktérů, kteří k ní přistupují velmi odlišně. Pro tuto komparativní studii byl proto zvolen kontrast kontextů, který usiluje spíše, než o vyvozování teoretických závěrů, o analýzu zkoumaných případů. Kontrast kontextů zde pomohl odhalit a objasnit specifika a osobité rysy jednotlivých případů. Teorie sociálního konstruktivismu byla pro práci přínosem zejména díky svému obratu k nemateriálním, ideovým hodnotám a intersubjektivnímu pojetí bezpečnosti. Příkládá velký význam identitám, které jsou sociálním konstruktem, navzájem se ovlivňují a konstituují. Tato práce představila konstruktivismus jako vhodný koncept k analýze protiteroristické politiky, především díky svým metateoretickým východiskům a konceptuální výbavě. Přínos konceptu R. Coopera spatřuji především ve stanovení tří typů identit, které jasně definoval. Díky těmto kritériím lze USA i EU přiřadit ke konkrétním typům identit, na základě čehož je možné vyvozovat závěry o jejich protiteroristických politikách.

Přínos této práce je zároveň platformou pro další možný výzkum v této oblasti. Pro překonání rozdílů nebo alespoň pro sblížení protiteroristických politik USA a EU v boji proti globálnímu terorismu, je důležité pochopit, z čeho vycházejí. Jako vhodná platforma pro výzkum v této oblasti byl představen koncept národních identit, s kterým pracuje například sociální konstruktivismus, a který může být využit jako širší základ pro další bádání. Globální terorismus je poměrně novým fenoménem, a jelikož není teritoriálně jasně vymezený, dá se předpokládat, že boj s ním bude těžký a dlouhodobý. EU se potýká s útoky IS na vlastním území a z oblastí, kde působí IS, přichází do EU mnoho uprchlíků. Je možné, že bude postupně zvyšován tlak na EU především z řad občanů, aby svou strategii přehodnotila a zefektivnila. Pokud jde o USA, letos se konají prezidentské volby. Jelikož B. Obama slouží své druhé funkční období, bude zvolen nový prezident. Ten může pokračovat ve zmírňování amerického silového přístupu proti terorismu, může jej opět posílit nebo zavést nové prvky do protiteroristické strategie. Proto globální terorismus a boj proti němu poskytuje do budoucna spoustu možností dalšího výzkumu.

Seznam použitých zkratk

CBRN: rizika chemická, biologická, radiologická a nukleární

CFE: Úmluva o konvenčních zbraních v Evropě (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe)

CIA: Ústřední zpravodajská služba (Central Intelligence Agency)

CWC: Úmluva o chemických zbraních (Chemical Weapons Convention)

ETA: Baskicko a jeho svoboda (Euskadi Ta Askatasuna)

ESUO: Evropské společenství uhlí a oceli

EU: Evropská unie

FBI: Federální úřad pro vyšetřování (Federal Bureau of Investigation)

GWOT: Globální válka proti terorismu (Global War on Terror)

IS: Islámský stát

IRA: Irská republikánská armáda (Irish Republican Army)

NATO: Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)

SRN: Spolková republika Německo

SZBP: Společná zahraniční a bezpečnostní politika

USA: Spojené státy americké (United States of America)

ZEU: Západoevropská unie

ZU: Západní unie

Seznam tabulek

Tabulka 1: Koncept identit Roberta Coopera

Tabulka 2: Strategie EU pro boj s terorismem (2005)

Seznam použitých zdrojů

Prameny

„Akční plán boje proti terorismu“ 2001 (online, pdf). Dostupné z: http://europa.eu.int/comm/justice_home/news/terrorism/documents/concl_council_21sep_en.pdf (11.4.2016)

Bush, George W. 2001a. Projev z 14.9.2001 (online). Dostupné z: <http://gwww.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911prayer&memorialaddress.html> (6.4.2016)

Bush, George W. 2001b. Projev z 20.9.2001 (online). Dostupné z: <http://edition.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/> (6.4.2016)

Bush, George W. 2001c. Projev z 8.11.2001 (online). Dostupné z: <http://edition.cnn.com/2001/US/11/08/rec.bush.transcript/> (6.4.2016)

Bush, George W. 2002a. Projev z 1.6.2002 (online). Dostupné z: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (6.4.2016)

Bush, George W. 2002b. Summit NATO v Praze. 20.11.2002 (online). Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/speech/2002/s021120b.htm> (6.4.2016)

Bush, George W. 2003. Projev z 1.5.2003 (online). Dostupné z: <http://edition.cnn.com/2003/US/05/01/bush.transcript/> (6.4.2016)

Bush, George W. 2004. Projev 13.4.2004 (online). Dostupné z: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/wariniraq/gwbushiraq41304.htm> (6.4.2016)

„Deklarace o boji proti terorismu“ 2003 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/DECL-25.3.pdf> (13.4.2016)

„Evropská bezpečnostní strategie“ 2003 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIICS.pdf> (13.4.2016)

„Evropská komise“ 2015. *COM(2015) 625* (online, pdf). Dostupné z: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-625-EN-F1-1.PDF> (15.4.2016)

„Evropská komise“ 2015. *COM(2015) 624* (online, pdf). Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-security/legislative-documents/docs/20151202_communication_firearms_and_the_security_of_the_eu_en.pdf (15.4.2016)

- „Evropská komise“ 2016. *COM(2016) 50/2* (online, pdf). Dostupné z:
<http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/com_2016_50_en.pdf> (15.4.2016)
- „Evropská rada“ 2005. *Council Declaration on the EU Response to the London Bombings* (online, pdf). Dostupné z:
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/85703.pdf> (14.4.2016)
- Fischer, Joschka. 2000. Projev z 12.5.2000 (online). Dostupné z:
<<http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=9TXVSzSHrJ4WmfrgWXjLpLNZSnXQtGypBkh2S2GGnD3K9MW6wybp!1615003456?docId=192161&cardId=192161>> (10.4.2016)
- „Haagský program“ 2004 (online, pdf). Dostupné z:
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/EU_4.5-11.pdf> (14.4.2016)
- Chirac, Jacques. 2002. „Remembering French President Chirac's 2002 Address to Congress on Iraq“ (online). Dostupné z:
<<http://www.dailykos.com/story/2015/2/22/1366116/-Remembering-French-President-Chirac-s-2002-address-to-Congress-on-Iraq>> (11.4.2016)
- Churchill, Winston. 1946a. Projev z 5.3.1946 (online). Dostupné z:
<<http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>> (11.4.2016)
- Churchill, Winston. 1946b. Projev z 19.9.1946 (online). Dostupné z:
<https://www.coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/ZurichSpeech_en.asp> (11.4.2016)
- „Ministerstvo obrany USA“ 2004. *Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication* (online, pdf). Dostupné z:
<<http://fas.org/irp/agency/dod/dsb/commun.pdf>> (8.4.2016)
- „Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických“ 2002 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>> (8.4.2016)
- „Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických“ 2006 (online, pdf). Dostupné z: <<http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>> (8.4.2016)
- „Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických“ 2010 (online, pdf). Dostupné z:
<https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf> (8.4.2016)
- „Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických“ 2015 (online, pdf). Dostupné z: <<http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>> (8.4.2016)
- „Program z Tampere“ 1999 (online). Dostupné z:
<http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm> (10.4.2016)

„Rámcové rozhodnutí Rady“ 2002 (online). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002F0584:CS:HTML>> (10.4.2016)

„Severoatlantická smlouva“ 1949 (online, pdf). Dostupné z: <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf> (6.4.2016)

„Strategie EU pro boj s terorismem“ 2005 (online, pdf). Dostupné z: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2014469%202005%20REV%204>> (15.4.2016)

„Stockholmský program“ 2010 (online, pdf). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:CS:PDF>> (15.4.2016)

„Úmluva o konvenčních zbraních v Evropě“ 1990 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.osce.org/library/14087?download=true>> (8.4.2016)

„USA Patriot Act“ 2001 (online, pdf). Dostupné z: <https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf> (7.4.2016)

Literatura

Adler, Emanuel. 1997. „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics.“ *European Journal of International Relations* 3 (3): 319–363 (online, pdf). Dostupné z: <<http://ejt.sagepub.com/content/3/3/319.full.pdf+html>> (27.3.2016)

Ambrose, Stephen E. 1993. *Rise to Globalism: American Foreign Policy since 1938*. New York: Penguin Books.

Barša, Pavel, Ondřej, Císař. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál.

Boniface, Pascal. 2002. *Les Guerres de demain*. Paris: Seuil.

Boniface, Pascal. 2005. *Vers la 4ème guerre mondiale*. Paris: Armand Colin.

Buzan, Barry, Ole Waever, Jaap de Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. New York: Linne Rienner Publishers.

Buzan, Barry, Richard Little. 2000. *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Campbell, David. 1998. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press.

- Copeland, Dale C. 2000. „The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay.“ *International Security* 25 (2): 187–212. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2626757>> (28.3.2016)
- Cooper, Robert. 2000. *The Postmodern State and the World Order*. London: Demos and The Foreign Policy Centre (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf>> (25.3.2016)
- Cooper, Robert. 2002. „The Post-Modern State“ Pp. 11–20 in Mark Leonard (ed.). *Re-Ordering the World*. London: Foreign Policy Centre (online, pdf). Dostupné z: <<http://fpc.org.uk/fsblob/36.pdf>> (25.3.2016)
- Černoch, Filip, Petr, Ocelík. 2012. *Konstruktivismus a energetická bezpečnost v mezinárodních vztazích*. Brno: Masarykova univerzita.
- Den Boer, Pim. 2003. *Stručné dějiny Evropy: Idea Evropy a její proměny*. Brno: Barrister & Principal.
- Derian, James Der. 2001. „Global Events, National Security, and Virtual Theory.“ *Millenium: Journal of International Studies* 30 (3): 669–690 (online, pdf). Dostupné z: <<http://mil.sagepub.com/content/30/3/669.full.pdf+html>> (8.4.2016)
- Dušek, Jiří. 2007. *Historie a organizace Evropské unie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Eichler, Jan. 2007. *Terorismus a války na počátku 21. století*. Praha: Karolinum.
- Eichler, Jan. 2010. *Terorismus a války v době globalizace*. Praha: Karolinum.
- Elgström, Ole, Michael Smith. 2006. *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London: Routledge.
- „Euroskop“ 2013. *EU a boj proti terorismu* (online). Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/link-dossier/eu-a-boj-proti-terorismu>> (12.4.2016)
- „Euroskop“ 2016. *Rozšiřování Schengenu–aktuální stav* (online). Dostupné z: <<https://www.euroskop.cz/742/sekce/aktualni-stav/>> (12.4.2016)
- Fukuyama, Francis. 2004. „The Neoconservative moment.“ *The National Interest* 76: 57–68 (online). Dostupné z: <<http://nationalinterest.org/article/the-neoconservative-moment-811>> (30.3.2016)
- Freedman, Lawrence. 2004. „The New Security Equation.“ *Conflict, Security and Developent* 4 (3): 245–259 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1467880042000319854?journalCode=ccsd20>> (30.3.2016)

- Gilles, Andreani. 2004. „The War on terror: Good cause, wrong concept.“ *Survival: Global Politics and Strategy* 46 (4): 31–50 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396330412331342446>> (9.4.2016)
- Heideking, Jürgen, Chritof Mauch. 2012. *Dějiny USA*. Praha: Grada Publishing.
- Hofmann, Bruce. 2006. *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Holsti, Kalevi J. 1970. „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy.“ *International Studies Quarterly* 14 (3): 233–309 (online, pdf). Dostupné z: <<http://maihold.org/mediapool/113/1132142/data/Holsti.pdf>> (26.3.2016)
- Huntington, Samuel. 1995. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publisher.
- Hynek, Nikola. 2005. „Sociální konstruktivismus.“ Pp. 129–144 in Pavel Pšejka (ed.). *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Chopra, H. S. 1974. *De Gaulle and European Unity*. Nové Dillí: Abhinav Publications.
- Ikenbery, John G. 2001. „American Grand Strategy in the Age of Terror.“ *Survival: Global Politics and Strategy* 43 (4): 19–34 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396330112331343105>> (9.4.2016)
- Judt, Tony. 2008. *Poválečná Evropa: dějiny od roku 1945*. Praha: Slovart.
- Kennan, George F. 1947. „The Sources of Soviet Conduct.“ *Foreign Affairs* 25 (4) (online). Dostupné z: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/23331/x/the-sources-of-soviet-conduct>> (10.4.2016)
- Kiras, James D. 2008. „Irregular warfare.“ Pp. 224–291 in David Jordan, James D. Kiras, David J. Lonsdale, Ian Speller, Christopher Tuck and C. Dale Walton. *Understanding Modern Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiras, James D. 2011. „Terrorism and Globalization.“ Pp. 366–381 in John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Klein, Bradley S. 1994. *Strategic Studies and the World Order: The Global Politics of Deterrence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Torbjørn L. 1997. *A History of International Relations Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Kubáľková, Vendulka. 2001. *Foreign Policy in a Constructed World*. London: M. E. Sharpe.
- Lyall, Sarah. 2001. „A Nation Challenged: Britain; Tough Talk From Blair On Taliban.“ *The New York Times* 12.9.2001 (online). Dostupné z:

<<http://www.nytimes.com/2001/10/03/world/a-nation-challenged-britain-tough-talk-from-blair-on-taliban.html>> (14.4.2016)

Makariusová, Radana. 2013. *Terorismus, globální terorismus a éra Al-Káidy*. Praha: Metropolitan University Press.

Mareš, Miroslav. 2010. „Terorismus.“ Pp. 115–141 in Josef Smolík, Tomáš Šmíd et al. *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Mendel, Miloš. 2008. *S puškou a Koránem*. Praha: Orientální ústav Akademie věd.

Metzler, John J. 2010. *Trans-Atlantic Divide: The USA/Euroland Drift?* Lanham: University Press of America.

Onuf, Nicholas. 1998. „Constructivism: A User’s Manual.“ Pp. 58–78 in Vendulka Kubálková, Nicholas Onuf, Paul Kowert (eds.). *International Relations in a Constructed World*. London: M. E. Sharpe.

Paterson, Thomas G. (ed.). 1989. *Major Problems in American Foreign Policy. Volume I: To 1914. Documents and Essays*. Lexington: D. C. Heath and Company.

Pikna, Bohumil. 2006. *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce)*. Praha: Linde.

Rapaport, David C. 2004. „The four waves of modern terrorism.“ Pp. 46–73 in Audrey Kurth Cronin, James M. Ludes. *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*. Washington D.C.: Georgetown University Press.

Rickman, Dina. 2016. „Who is in the coalition of the willing and what is the coalition of the unwilling.“ Independent (online). Dostupné z: <<http://indy100.independent.co.uk/article/who-is-in-the-coalition-of-the-willing-and-what-is-the-coalition-of-the-unwilling--lJwQmUBqEe>> (18.4.2016)

Roberts, Adam. 2005. „The War on Terror in Historical Perspective.“ *Survival: Global Politics and Strategy* 47 (2): 101–130 (online, pdf). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396330500156594>> (15.4.2016)

Ruggie, John Gerard. 1998. *Constructing the World Polity*. Essays on International Institutionalization. London: Routledge.

Safire, William. 1978. *Safire’s Political Dictionary. The New Language of Politics*. New York: Ballantine Books, 1978.

Sifry, Micah L., Christopher Cerf. 2003. *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*. New York: Touchstone.

Steinberg, Jonathan. 2011. *Bismarck: A Life*. New York: Oxford University Press.

Stephens, Philip. 2010. „Europe and the United States: the Obama Era and the Weight of History.“ Pp. 43–68 in Ronald Thiersky, John van Oudenaren. *European Foreign Policiea: Does Europe Still Matter?* Lanham: Rowman and Littlefield.

Stiles, Ezra. 1783. „The United States Elevated to Glory and Honour.“ (online).

Dostupné z:

<<http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1041&context=etas>> (12.4.2016)

Šedivý, Jiří. 2002. „Střet identit? USA a Evropa po 11. září.“ *Mezinárodní vztahy* 37 (4): 5–25 (online, pdf). Dostupné z: <<https://mv.iir.cz/article/view/52>> (25.3.2016)

Terriff, Terry, Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan. 1999. *Security Studies Today*. Cambridge: Polity Press.

„The New York Times“ 2001. Reaction From Around the World, 12.9.2001 (online).

Dostupné z:

<<https://web.archive.org/web/20091111083930/http://www.nytimes.com/2001/09/12/us/reaction-from-around-the-world.html?>> (18.4.2016)

Veber, Václav. 2009. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Waisová, Šárka. 2002. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá voda: Aleš Čeněk.

Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California.

Wendt, Alexander. 1992. „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.“ *International Organization* 46 (2): 391–425 (online, pdf). Dostupné z: <<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4310164&fulltextType=RA&fileId=S0020818300027764>> (27.3.2016)

Wendt, Alexander. 1994. „Collective Identity Formation and the International State.“ *The American Political Science Review* 88 (2): 384–396 (online, pdf). Dostupné z: <<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8760765&fulltextType=RA&fileId=S0003055400092807>> (27.3.2016)

Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wilkinson, Paul. 1985. „Fighting the Hydra: Terrorism and the Rule of Law.“ *Harvard International Review*. 7 (6): 11–15 (online, pdf). Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42765345?seq=1#page_scan_tab_contents> (14.4.2016)

Abstrakt

Tato práce je koncipována jako komparativní případová studie protiteroristických politik USA a EU po teroristických útocích z 11. září 2001. Základní premisou práce je, že politiky států se formují na základě jejich identit. Identita je utvářena historickým kontextem a zkušenostmi států. Cílem práce je zjistit, co ovlivnilo formování identit USA a EU před 11. zářím a jak jej útoky případně ovlivnily. Dále pak jaký vliv má identita na protiteroristické politiky USA a EU. Teoretickým základem práce je sociální konstruktivismus doplněný o koncept moderní a postmoderní identity států podle Roberta Coopera. Práce se také zabývá zhodnocením a porovnáním strategických přístupů USA a EU v boji proti terorismu, kterými jsou válka proti terorismu a boj proti terorismu. Analýza a komparace reakcí na 11. září a protiteroristických politik USA a EU probíhá primárně na základě projevů amerických a evropských státníků a strategických dokumentů.

Klíčová slova: USA, EU, identita, protiteroristická politika, 11. září 2001, sociální konstruktivismus

Abstract

This thesis is conceived as a comparative case study of counter-terrorist policies of the US and the EU after the terrorist attacks of 9/11. The basic premise of the thesis is that national policies are formed on the basis of their identities. The identity is shaped by historical context and experiences of states. The aim of the study is to determine what influenced the shaping of identities of the US and EU before 9/11 attacks and how the identities may have been affected. Furthermore how identity affects the counter-terrorist policies of the US and the EU. The theoretical basis of the thesis is social constructivism complemented by the concept of the modern and postmodern identities of states introduced by Robert Cooper. The strategic approaches of the US and the EU in the fight against terrorism are also evaluated and compared. These approaches are global war on terror and fight against terrorism. The analysis and comparison of the response to 9/11 attacks and counter-terrorist policies of the US the EU is primarily based on the speeches of American and European statesmen and strategic documents.

Key words: USA, EU, Identity, Counter-terrorist policy, 9/11 attacks, Social Constructivism